

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка

Кафедра української мови, літератури та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: **Методика вивчення прикметника в середній школі
на функціонально-стилістичних засадах**

Виконала:

Душина Діана Миколаївна
(прізвище, ім'я, по батькові)
014 Сервісна освіта
(Українська мова і література)
(спеціальність)

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент
(очний студент, очно-заочна форма навчання)
Лущина-Загородня Л.В.
(прізвище, прізвище)

Консультант:

канд. пед. наук, доцент
(очний студент, очно-заочна форма навчання)
(прізвище, прізвище)

Допущено до захисту

17 листопада 2024 р.

Завідувач кафедри

Гогань Н.В.
(прізвище) (прізвище, прізвище)

Дата захисту: «2» жовтня 2024 р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: 32 Оцінка ECTS A

Підписи членів комісії:

[Signature] [Signature] [Signature]
[Signature]
N035/24/60329/024

Глухів – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСАДАХ	
1.1. Лінгвістичний статус прикметника як частини мови	9
1.2. Лінгводидактичні основи вивчення прикметника як частини мови.....	18
1.3 Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики.....	34
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В SEREDNІЙ ШКОЛІ НА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСАДАХ	
2.1 Аналіз чинних програм, підручників із проблеми дослідження.....	41
2.2 Аналіз рівня сформованості знань і вмінь з вивчення прикметника в середній школі.....	67
2.3 Методичні рекомендації щодо вивчення прикметника на функціонально- стилістичних засадах.....	84
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	105
ДОДАТОК А.....	111
ДОДАТОК	
Б.....	113

ВСТУП

В умовах реформування системи освіти в Україні особливого значення набуває мовна політика, спрямована на формування освіченої, усебічно розвиненої особистості з високим рівнем мовленнєвої культури, здатної «здійснювати комунікацію в усній та письмовій формі на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм сучасної української літературної мови, типів мовної взаємодії, особливостей стилів мовлення інформаційних та художніх текстів, медіатекстів тощо» [18, с.2].

Зараз, в епоху глобалізації та інформаційних технологій, вимоги до мовленнєвих компетенцій учнів зростають. Сучасне суспільство визнає не тільки знання мови, але й вміння адаптувати мовленнєві навички до різноманітних життєвих ситуацій. Тому навчання мови в сучасній школі має бути спрямоване на активне, правильне й доречне застосування у щоденному спілкуванні. Отже, головне завдання вчителя-філолога – формувати компетентну мовну особистість, здатну здійснювати продуктивну та репродуктивну мовленнєву діяльність, знаходити й опрацьовувати інформацію з різних джерел, критично осмислювати її та використовувати для комунікації в усній та письмовій формі для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей. Процес розвитку комунікативної компетентності учнів складний та багатогранний, потребує зміни підходів до викладання української мови в загальноосвітній школі. Тому виникає необхідність пошуку ефективних форм організації освітнього процесу, застосування інноваційних технологій у закладах загальної середньої освіти, оновлення методики проведення уроку української мови.

Як показує практика, на уроках української мови словесники приділяють увагу насамперед розвитку лінгвістичних, орфографічних та пунктуаційних, у кращому випадку мовленнєвих, і в меншій мірі стилістичних умінь. При цьому значна частина вчителів української мови усвідомлює потребу в зміщенні акценту із теоретико-лінгвістичного на функціонально-стилістичний підхід до вивчення рідної

мови, який передбачає розвиток у школярів стилістичних умінь і навичок, розширення відомостей із теоретичної стилістики, застосування азів практичних риторики та стилістики, культури мови на кожному уроці, а не лише на окремих годинах із розвитку зв'язного мовлення. Учителі-словесники, дотримуючись вимог програм, викладають визначені стилістичні теми на уроках розвитку зв'язного мовлення, акцентуючи увагу на певних стилістичних категоріях. Як результат, учні знають функціональні стилі, типи мовлення, проте не завжди можуть визначити стилістичні властивості та стильову приналежність засобів мови, а отже, не можуть правильно аналізувати, будувати, редагувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, використовуючи стилістично забарвлені мовні ресурси. Це визнають багато вчителів української мови, при цьому відчують потребу в методичній літературі, в поглибленні знань зі стилістики та методики її викладання.

Ефективному навчанню мови сприяє поєднання традиційних (лінгвістичного, педагогічного, морального, естетичного, психологічного) та нових (функціонально-стилістичного, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного, етнопедагогічного, текстоцентричного, інтегрованого тощо) підходів до навчання мови.

Особливого значення на сучасному етапі набуває функціонально-стилістичний підхід, що є одним із провідних у процесі формування вмінь учнів володіти нормами усної та писемної форм літературної мови, доречно використовувати нейтральні і стилістично забарвлені мовні засоби в різних комунікативних ситуаціях.

Питання функціонально-стилістичного підходу досліджували мовознавці (Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, Л. Мацько, О. Пешковський, О. Потебня, Л. Щерба та ін.), лінгводидакти (М. Вашуленко, Є. Голобородько, Т. Донченко, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Михайловська, А. Нікітіна, Т. Окуневич, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівський та ін.) психолінгвісти (О. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонт'єв, І. Синиця та ін.). Учені розробили концептуальні положення щодо ролі функціонально-стилістичного

підходу в розвитку різних видів мовленнєвої діяльності, вивчення основних стилістичних понять, формування вмінь використовувати стилістичні засоби мови у власних текстах. Вітчизняна лінгводидактика має певні досягнення в галузі розвитку мовлення учнів у функціонально-стилістичному аспекті, однак практика показує, що в школярів недостатньо сформовані уміння визначати стилістично нейтральні і стилістично марковані ресурси мови, відбирати з синонімічного ряду найбільш доречні мовно-стилістичні мовні засоби, продукувати власні висловлювання з урахуванням ситуації спілкування тощо [3, с.4-5].

Таким чином, питання функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови є актуальним і потребує докладного вивчення. Виникає необхідність переосмислити, розробити і вдосконалити шляхи реалізації функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови в середній школі.

Сучасна система освіти зорієнтована на формування комунікативної компетенції учнів, тобто здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях спілкування. «Головне завдання вивчення української мови – підготовка мовно-грамотної людини з високим рівнем комунікативних компетентностей, що ґрунтується на системі знань про мову та її граматичну будову; самостійної мовної особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла головні норми літературної мови, здатна вільно виражати свої думки та почуття в усній та писемній формі, у будь-якому стилі й жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування» [50, с.29]. Ефективність процесу формування комунікативної компетенції залежить від усвідомлення школярами мовлення як спілкування за допомогою засобів мови, осмислення у процесі здобуття освіти особливостей функціонування різних мовних одиниць їх конструктивної і стилістичної ролі.

Однією з актуальних проблем сучасного мовознавства є вивчення функціонально-стилістичного потенціалу мовних одиниць різних рівнів. Саме у процесі навчання розвиваються і збагачуються функції мовних одиниць, їхні

системні відношення, формується “механізм пристосування” цих одиниць до потреб мовленнєвої ситуації. З іншого боку, мовні одиниці функціонують у тексті, тому вивчення їхніх функційних можливостей дає змогу глибше пізнати природу тексту.

Проблеми формування комунікативної компетенції на якісно новому рівні торкалися свого часу В.Мельничайко, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л.Скурагівський, Г. Шелехова та інші. Однак і далі лишаються недостатньо опрацьованими деякі питання змісту роботи над засвоєнням повнозначних частин мови на засадах функціонально-стилістичного підходу [31, с.5].

Таким чином, вибір теми "Методика вивчення прикметника в середній школі на функціонально-стилістичних засадах" обумовлено потребою вдосконалення навчального процесу та розробки нових підходів до вивчення мови. Особливу увагу в даному дослідженні приділяється функціонально-стилістичному підходу, який спрямований на вивчення прикметника не лише як граматичної категорії, але і як елементу мовленнєвого мистецтва, який надає висловлюванню не лише правильність, але й виразність та стилістичну гнучкість [43, с.177].

Мета дослідження: Розробити та впровадити методику вивчення прикметника, спрямовану на формування мовленнєвих та стилістичних навичок учнів.

Об’єктом дослідження є процес вивчення прикметника в середній школі.

Предметом дослідження є форми, методи, прийоми, засоби вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах .

Гіпотеза: При використанні функціонально-стилістичного підходу у вивченні прикметника в середній школі можна досягти високого рівня розвитку мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів.

Виходячи з мети дослідження, можна сформулювати такі завдання :

1. Проаналізувати та розкрити сутність і зміст поняття “Прикметник”;
2. З’ясувати основні властивості прикметників у текстах різних стилів, показати взаємодію системи мовної семантизації прикметників, що дає змогу

встановити зв'язок між значенням слова і позначуваним явищем, лексичну сполучуваність, умови функціонування в мовленні;

3. З'ясувати й узагальнити психолого-педагогічні особливості вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах;
4. Проаналізувати програми, підручники з теми дослідження;
5. З'ясувати сучасний рівень сформованості знань і вмінь із вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах.

Методи дослідження:

- теоретичні (вивчення й аналіз бібліографічних джерел з метою вивчення проблеми й визначення теоретико-методологічних основ дослідження);
- емпіричні (спостереження за мовленням учнів на уроках і в позаурочний час, анкетування учнів та, бесіди з учасниками освітнього процесу) для виявлення рівня сформованості мовленнєвої компетенції школярів);
- педагогічний експеримент з метою перевірки дієвості розроблених методичних рекомендацій;
- методи експертної оцінки (тестування, самоперевірки).

Ця магістерська робота спрямована на вирішення актуальної проблеми в галузі мовної освіти та має на меті спрямування процесу вивчення граматики в середній школі на формування мовної компетенції учнів. Одержані результати нададуть підстави для удосконалення методичних підходів та визначення нових стратегій викладання мови.

Апробація та впровадження результатів дослідження.

Участь у конференціях.

VI Усеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 15-16.02.2024);

Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Тарас Шевченко і виклики сьогодення: постать, рецепція, роль» (Миколаїв, 07.03.2024);

Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Арватівські читання – 2024» (Ніжин, 17.05.2024);

Всеукраїнська науково-теоретична інтернет-конференція «ХІ Довженківські читання: “Олександр Довженко й українська культура: історія, традиції, сучасність”» (Глухів, 24.10.2024);

II Всеукраїнський науково-методичний семінар «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» (Глухів, 14.11.2024);

I Регіональна науково-практична онлайн-конференція “Педагогічна майстерність учителя та інноваційні стратегії навчання” (Суми, 20.11.2024).

Участь у всеукраїнській інтернет-конференції «ХІ Довженківські читання: Олександр Довженко й українська культура: історія, традиції, сучасність», з темою «Функціонально-стилістична роль прикметників у творчості Олександра Довженка»

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 58 найменувань, 2 додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 115 сторінок, з яких – 107 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА ФУНКЦІОНАЛЬНО- СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСАДАХ

1.1. ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС ПРИКМЕТНИКА ЯК ЧАСТИНА МОВИ

Морфологія – це галузь лінгвістики, яка вивчає будову слів та форму, в якій вони представлені. Це одна з найважливіших тем у лінгвістиці, яка допомагає розуміти, які морфеми складають слово та як вони взаємодіють між собою. Завдяки морфології, ми можемо зрозуміти багато ознак та значень різних слів у мові [37, с.63].

Прикметник дуже тісно граматично пов'язаний з іменником. Він характеризує іменник, та велика кількість прикметників походять від іменника. Під впливом іменника сформувались категорії роду, числа, відмінка. Але *прикметник* — це самостійна частина мови, тому протиставляється іншим самостійним.

Прикметник (лат. *adjectivum*) — частина мови з атрибутивною та предикативною функціями, яка має категоріальне значення не процесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності/нечленності й суфіксами [26, с.17].

Прикметник виділяють як самостійну частину мови, що має свої семантико-граматичні особливості. Його вважають продуктом пізнішого розвитку мови він є молодшим від іменника й утворився з нього. Слова, які мають атрибутивне значення поступово відокремились від іменника, посилюється ступінь диференціації таких частин мови, поглибилися семантичні та формально-граматичні відмінності між ними, з'явилася стабільна парадигма словоформ прикметника і він почав функціонувати як самостійна частина мови. Прикметник – це самостійна частина мови, що передає не процесуальну ознаку предмета, виражаючи її в граматичних категоріях роду, числа та відмінка. У реченні виконує функцію означення чи іменної частини складеного присудка [26, с.18].

Прикметник – частина мови, що виражає ознаку предмета, граматично виявлену в категоріях роду, числа і відмінка та відповідає на питання який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чиї? [47, с.6]. Наприклад: чудовий, приємна, жовте, ведмежий, мамина, татове. Через відношення до інших предметів та через відношення до особи чи істоти, розглядають поняття якості прикметника.

Ознака предмета – це певні узагальнення властивостей предметів і явищ, які передає іменник, пов'язаний з прикметником. Ознаку як таку, крім прикметника, можуть передавати й інші частини мови. Наприклад: білий дім (прикметник) – побілений дім (дієприкметник), білів дім (дієслово), білизна снігу (іменник), (на дворі) біло від снігу (прислівник). Але в них ознака не є первинною, вона переплітається з іншим значенням слова і виступає як: процесуальна ознака (білів дім), опредмечена ознака (білизна снігу) тощо. Здатність передавати безпосередньо ознаку властива лише прикметникові [10, с.62].

Прикметник є важливою частиною мови, оскільки він служить для характеристики предметів, явищ і осіб, надаючи їм певних ознак, якостей, властивостей. Його лінгвістичний статус визначається через виконувані ним функції та граматичні ознаки, зокрема:

- Семантична функція: прикметники позначають якісні (добрий, злий, новий) або відносні ознаки (дерев'яний, сільський, міський), а також належність (батьківський, дитячий).
- Морфологічні ознаки: прикметники змінюються за родами, числами і відмінками, узгоджуючись із іменником, до якого вони належать. У них також є форми ступенів порівняння (вищий і найвищий).
- Синтаксична функція: найчастіше прикметники є означеннями у реченні, але можуть також виконувати функцію присудка (іменного в складеному іменному присудку).

- Словотворчі особливості: прикметники утворюються від іменників (наприклад, квітковий від квітка), інших прикметників (світліший), дієслів (спечений), іноді – від числівників (двійний).
- Стилiстична роль: прикметники значно збагачують мову, даючи змогу висловити різні відтінки значення, емоційні та експресивні оцінки [16, с.73-75].

Якщо розглядати з погляду морфології, то між іменником і прикметником існує велика відмінність. Як і іменник, прикметник має рід, число і відмінок, але у прикметника у всіх цих категоріях є свої особливості в порівнянні з відповідними категоріями іменника. Рід іменника не змінюється при зв'язку іменника з іншими словами у реченні - це морфологічна категорія. Іменник вжитий у множині взагалі не має роду. У прикметника рід – категорія синтаксична, тому що він змінюється в залежності від іменника, якого стосується прикметник, тому кожен прикметник в однині має закінчення, які називаються родовими, наприклад: гарний — гарне - гарна, веселий — весела — веселе [2, с.32].

Стосовно категорії *числа* в іменниках, то це категорія морфологічна. У прикметника - синтаксична, через те, що залежить від числа того іменника, до якого стосується прикметник, тому всі прикметники мають як форми однини, так і форми множини, наприклад: широкий - широка — широке - широкі, рідний — рідна — рідне — рідні.

Синтаксичною категорією в іменника — це відмінок, але це слово з предметним значенням, яке є носієм ознак, названих у прикметнику. Тому відмінок прикметника теж залежить від відповідного відмінка іменника, наприклад: гарний сад, гарним садом, гарному саду..., рідна сім'я, рідної сім'ї, рідній сім'ї ..., синє море, синього моря, синьому морю... [12, с. 12-13].

Синтаксична функція прикметника впливає з властивого йому категоріального значення. Вступаючи в синтаксичний зв'язок з іменником та

узгоджуючись з ним у роді, числі й відмінку, прикметник виступає означенням у структурі речення, наприклад: Вона вперше в своєму житті бачила море і тепер увесь час милувалась безконечними його просторами – то голубим, то синім, а то чисто зеленим лоном, світанками, ясними днями, чудовими вечорами (С. Скляренко) [33, с.5].

Рід, число і відмінок прикметника є віддзеркаленням роду, числа і відмінка іменника, ступінь абстракції та граматичних категорій у прикметника вищий, ніж у іменника.

У реченні прикметник відноситься до іменника та вказує на його ознаки. Як частина мови прикметник вказує на ознаку предмета і відповідає на питання який? яка? яке? які? чий? чия? чие?; у реченні виступає означенням або присудком (якщо прикметник виступає у реченні підметом чи додатком, то він набуває значення синтаксичного іменника); має рід, число і відмінок, який залежить від роду, числа і відмінка пояснювального ним іменника. За цими ознаками відрізняють прикметники від інших частин мови, споріднених з ним лексично, наприклад: спів – співочий – співати, більшість – більший – більшати. Слова спів, більшість — це іменник, бо має постійний рід і називає предмет, та існує самостійно. Слова співочий (співоча, співоче), більший (більша, більше) - це прикметники, у них не має постійного роду та називають ознаку, яка є не самостійною, (синє небо, зелений ліс, голосний спів). Слова більшати, співати — не прикметники, бо вони не мають ні роду, ні числа, ні відмінка. Це дієслова в неозначеній формі [27,с.17].

Прикметники змінюють за родом, числом і відмінком, ці його форми залежать від форм іменників, з якими прикметник узгоджується: голодний вовк — голодного вовка, голодні вовки, голодна лисиця, голодних лисиць [43, с.20].

Рід, число, відмінок і група відмінювання прикметника є його морфологічною ознакою.

У реченні прикметник виконує синтаксичну роль:

1) узгодженого означення : Веселий вітерець промайнув повз білі хати та поскидав листя з дерев. Тепле сонце випромінює свою любов для радісних дівчаток, веселих дитинчат.

2) іменної частини складеного присудка: День стояв якийсь неспокійний. Яскраве сонце здавалось веселим.

Прикметники поділяють на: 1) присвійні; 2) якісні 3) відносні за характером ознак, які вони виражають, морфологічними і словотворчими особливостями [51,с.8].

Слова, які вказують на належність предмета кому-небудь і відповідають на питання: чий? чия? чие? Називаються присвійними. Наприклад: бабусин шарф, мамина шаль, дівоче волосся, татова донечка. Вони виражають належність предмета певній істоті: мамине пальто, татова довіра.

Прикметники, які виражають ознаки предмета, що можуть виявлятися більшою або меншою мірою називаються якісними: розумний хлопчик — розумніший, найрозумніший; гарна вдача - гарніша - найгарніша. Якісні прикметники виражають ознаки предметів безпосередньо власним лексичним значенням: темний вечір, гучна пісня.

Прикметники, що виражають ознаку предмета за його відношенням до інших предметів, дій, обставин називаються відносними: зимній вечір, щасливі діти, робочі будні, осілі птахи. Вони позначають ознаку предмета не безпосередньо, а через відношення його до іншого предмета, явища, дій: холодне морозиво, українське громадянство [52, с.17-18].

Якщо їх вживати у переносному значенні, тоді відносні та присвійні прикметники можуть переходити в розряд якісних. Наприклад: золоте намисто (відносний) - золоті руки (якісний); срібна каблучка (відносний) –срібні очі (якісний); ведмежа шерсть (присвійний) –ведмежа послуга (якісний); мамина сукня (присвійний) - мамина любов (якісний).

Якісні прикметники мають ступені порівняння: вищий і найвищий. Кожен зі ступенів має дві форми: просту і складену [11, с. 317]. Якщо в одному предметі ознаки виявляються більшою мірою - це вищий ступінь.

1. Проста форма вищого ступеня порівняння утворюють за допомогою суфіксів -іш, -ш: гарна- гарн-іш-а, турботлива - турботлив-іш-а, гучний - гучні-ш-а, гострий — гостр-іш- а. У деяких прикметниках при цьому можуть випадати суфікси -к-, -ок-, -ек-: лег-к-а - лег-ш-а, широ-к-а — шир-ш-а. Якщо додати суфікс -ш- можуть виникнути звукові сполуки, що під час письма позначатимуться буквами жч, щ. Буква щ пишеться у прикметниках: вищий, кращий. Буквосполучення жч пишеться у прикметниках: важчий, нижчий, вужчий,, ближчий, дужчий, тяжчий дорожчий.

2. Складена форма вищого ступеня порівняння утворюють за допомогою додавання до прикметника слів більш, менш: гучний -більш гучний, теплий - менш теплий

Описові (складені) форми – послідовні, універсальні й логічні, але нагромадження їх поряд у тексті небажане і його слід уникати, використовуючи прості форми. Прості форми структурно легші, лаконічніші, коротші, тому їм частіше надається перевага, особливо в усному мовленні та в красному письменстві й публіцистиці; вони – невід’ємна частина емоційно-експресивної лексики. Складні форми при всій своїй позитивній характеристиці – все ж функціонально обмежені, вони більш характерні для книжних стилів [52, с. 17-18].

Синтетична форма прикметників найвищого ступеня може набувати значення елативу, тобто передавати гранично велику міру ознаки безвідносно до інших предметів, без зіставлення з ними, без виділення одного предмета з ряду однорідних за якоюсь ознакою або якістю. У таких формах відсутнє порівняння чи зіставлення кількісних характеристик предметів, наприклад: найголосніші учні школи читають вірші..., зазначимо їх найкращі досягнення; завдання виконано без найменших зусиль з боку групи... тощо. Ступені порівняння прикметників в українській мові

змінюються за відмінками, родами, числами : він добріший, вона добріша, воно добріше, вони добріші.

Найвищий ступінь порівняння вказує, що ознака виявляється найбільшою мірою.

1. У простій формі найвищого ступеня порівняння можна утворити прикметник найвищого ступеня, додавши префікс най- :кращий - най-кращий, холодніший - най-холодніший. Значення найвищого ступеня порівняння можна посилити префіксами як-, що-: як-найдорожчий, що-найменший.

2. В складеній формі найвищого ступеня порівняння можна утворити прикметник найвищого ступеня порівняння, додавши до прикметника слів найбільш, найменш, а також, додавши до прикметника вищого ступеня слів: від усіх (за всіх), над усе: гучний — найбільш гучний, гучніший над усе [48, с. 67].

Присвійні прикметники утворюються від назв людей і тварин. Від іменників першої відміни - назв людей - присвійний прикметник твориться за допомогою суфікса -ин, та кінцеві приголосні твірної основи [г], [к], [х] чергуються з [ж], [ч], [ш]: мама - мам-ин, Івана - Іванин-ин, тітка - тітч-ин, Волоха - Волош-ин. Якщо твірна основа закінчується на [я], маємо суфікс -ін (на письмі -їн): Таїсія - Таїсі-їн, Євдокія - Євдокі-їн.

Від іменників другої відміни присвійний прикметник творяться за допомогою суфікса -ів (-їв), який чергується з -ов, -ев (-єв):

- якщо прикметник утворено від іменника твердої групи, то відбувається чергування -ів/-ов: дід - дід-ів, дід-ов-ого;

- якщо прикметник утворено від іменника м'якої чи мішаної групи, то відбувається чергування -ів (-їв) - ев (-єв): лікар - лікар-ів, лікар-єв-ого ; Матвій - Матві-їв, Матві-єв-ого; [52, с. 17-18].

Від назв тварин прикметники із значенням присвійності утворюються за допомогою суфіксів -ин, -ін (на письмі -їн): ос-ин-ий, пташ-ин-ий, змі-їн-ий, солов'-їн-ий; чи суфіксів -ач, -яч: кот-яч-ий, за-яч-ий, кур-яч-ий, соб-ач-а. Іноді такі прикметники утворюються шляхом зміни кінцевого приголосного твірної основи та додаванням закінчення -ий: собачий, котячий.

Більшість прикметників української мови функціонують у повній (змінній) формі, і лише незначна кількість прикметників чоловічого роду поряд із загальноживаними мають коротку (незмінну) форму: ясен, дрібен, зелен, повен, славен, красен, винен, потрібен, певен, годен, ладен, рад та ін. Прикметники у короткій формі мають нульове закінчення.

Повні форми прикметників існують у двох різновидах: стягненій і нестягненій формах [52, с.17-18].

1. Нестягнені форми прикметників (лише жіночого і середнього роду) можливі у називному та знахідному відмінках однини і множини: милая, милес, милії; рожевая, рожевес, рожевії.

2. Стягнені форми є загальноживаними : мила, миле, милі; рожева, рожеве, рожеві. Стягнені і нестягнені форми прикметників жіночого і середнього роду відрізняються закінченнями: у нестягненій формі-ая, (-яя), -еє (-еє), -її (-її); у стягненій --а(я), -е(-є), -і(-ї).

За кінцевим приголосним основи прикметники поділяються на прикметники 1) твердої та 2) м'якої груп.

До твердої групи належать прикметники, основа яких закінчується на твердий приголосний. Наприклад: гарний, мирний, турботливий, чудовий, довгий, холодний. Сюди ж належать всі присвійні прикметники: дідів, Матвіїв, сестрин, Софіїн, а також короткі форми прикметників: зелен, повен, годен, рад, жив.

До м'якої групи належать прикметники, основа яких закінчується на м'який приголосний та [ій]: крайній, житній, ранній, художній, колишній, справжній, безкрайній, довговій, короткошій [26, с. 95-96].

Таким чином, прикметники української мови поділяються на три лексико-семантичні розряди: якісні, відносні і присвійні. Кожен з цих розрядів має певні особливості. Так, якісний прикметник позначає ознаку, виражає якість або властивість предмета. Можна утворити ступені порівняння. Відносний прикметник визначає незмінну, сталу ознаку предмета через виділення іншого предмета. Хоч і можна виділити групу відносно-якісних прикметників, які мають спільні особливості, проте відносні прикметники відрізняються від якісних за лексичними і граматичними ознаками, наприклад, не утворюють ступенів порівняння. Присвійні ж прикметники вказують на ознаку предмета за належністю його живій істоті.

Отже, прикметник – самостійна частина мови, яка займає особливе місце в морфології сучасної української мови. Має багато спільного з іменником, хоча за походженням молодший за нього. Також деякою мірою пов'язаний прикметник з іншими частинами мови (дієсловом, прислівником, займенником, прийменником). Виділяють три лексико-семантичні розряди прикметників: якісні, відносні й присвійні. Кожен з цих розрядів має певні відмінності і особливості вживання в художньому творі.

1.2. ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА ЯК ЧАСТИНИ МОВИ

Вивчаючи частини мови учні поглиблюють свої знання про граматичне та лексичне значення слова, про особливості словозміни і словотворення в українській мові, синтаксичну функцію слів. Під час усвідомлення особливостей словозміни та словотворення, учні починають глибше оволодівати нормами української мови в тому числі нормами вимови, утворенням форм слів, побудовою словосполучень і речень. Знайомляться з морфологічними і синтаксичними синонімами.

Під час вивчення частин мови учні можуть збагатити свій словниковий запас, активізувати його, розвинути логічне мислення. Опрацьовуючи частини мови, учні розвивають зв'язне мовлення, формують навички виразного читання.

У лінгвістичній літературі є різноманітні визначення прикметників:

- частина мови, котра дає назву ознаці предмета і відповідає на питання який? чий?;
- вказує на статичну ознаку за допомогою синтаксичних залежних граматичних категорій роду, числа і відмінка ;
- частина мови з атрибутивною та предикативною функціями, котра має категоріальне значення непроцесуальної ознаки предмета, вираженої синтаксичними категоріями роду, числа, відмінка, категорією членності/нечленності й суфіксами.
- частина мови, яка означає ознаку предмета, виражає це значення в граматичних категоріях роду, числа і відмінка, а в реченні виступає в ролі означення або іменної частини складеного присудка ;
- слова, що вказують на ознаку предмета і змінюються за родами, числами і відмінками, а також відповідають на питання який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чий? ;
- частина мови, що виражає постійну (статичну) ознаку предмета, граматично виявлену в категоріях роду, числа і відмінка ;

- частина мови, що виражає статичну ознаку предмета і сполучається з іменником, узгоджуючись з ним у роді, числі і відмінку. Відповідає на питання який? (яка? яке?) чий? (чия? чие?) котрий?(котра? котре?);

- частина мови, що означає постійну, непроцесуальну ознаку предмета ;

- самостійна частина мови, що передає непроцесуальну ознаку предмета, виражаючи її в граматичних категоріях роду, числа і відмінка [45, с.70].

Прикметники не функціонують без іменників, за словами Л.В. Щерба, «без іменника явного чи такого, що розуміється, немає прикметника» [45, с.70]. Їх безперервний зв'язок ґрунтується на ознаках предмета, які становлять план змісту цієї категорії.

Ознака — це особливість, властивість предмета, яка не підлягає часовим змінам, вона невід'ємна від нього та є його природньою суттю, постійно його супроводжує . Ознака є показником існування самого предмета, його кваліфікатором і передана мовними одиницями, виступає як його означення атрибут.

Різні предмети мають різні ознаки, особливості, які виділятимуть його з поміж інших предметів, наприклад : розмір (великий, маленький, високий, низенький), колір (блакитні, червоний, біле, помаранчевий), зовнішні та внутрішні властивості (сильна, хоробра, спантеличений, тривожний, натхненне, радісне), відношення до простору (близьенько, далеко, сільський, лісовий), матеріал (дерев'яний, картонний, паперова, залізне), відношення до часу (раннє, денний, вечірня), належність (мамин, батькова, сестрин).

Прикметники утворюються від іменників, прикметників, дієслів, прислівників , напр. : земля- земляний, малий- малюсінський, говорити — говіркий, швидко — швидкий.

Синтаксичні функції прикметника залежні від позиції прикметника в реченні . Коли прикметник називає ознаку або стан предмета, він виконує роль атрибута, котрий в реченні може бути виражений :

- прикметник у приіменниковій позиції, наприклад: «...Як пахне вранішня діброва”» (В. Терен);

- прикметник у ролі іменної частини складеного присудка, напр.: «Щасливий є той, хто на полі в бою вирішує сміливо долю свою» (О.Олесь).

Коли прикметник виконує роль присудка, він перебуває в позиції дієслова і втрачає свої граматичні категорії роду, числа та відмінка і поєднується з дієслівною синтаксично морфемною зв'язкою бути.

Із синтаксичними характеристиками пов'язані семантичні й морфологічні показники прикметника.

На думку І. Вихованця, основною синтаксичною роллю прикметника в реченні – узгоджене означення. Проте, прикметники у реченні також можуть бути іменними частинами складеного присудка. Він наголошує, що необхідно визначати, які синтаксичні функції властиві прикметникам та не властиві [13, с.55].

Прикметник, котрий виступає в ролі іменної частини складеного присудка - виражає ознаку, притаманну в реченні підметові, але, на відміну від означальної функції, він бере безпосередню участь у структурній організації речення, виражає один з його граматичних складників. Саме з предикативною функцією найбільшою мірою пов'язана синтаксична активність прикметника, яка виявляється у здатності до іменникового й дієслівного керування [13, с. 56].

Ось так ми розглянули прикметники у семантичному, морфологічному і синтаксичному аспекті.

Щодо класифікації прикметників, то П. Кононенко, Л. Мацько, Л. Кадомцева, О. Сидоренко та інші думають, що варто поділити прикметники за морфологічною ознакою, лексичним значенням та особливостями поділу на якісні, відносні та присвійні.

Лінгводидактичні основи вивчення прикметника як частини мови включають комплекс принципів, методів та підходів, спрямованих на формування у школярів глибокого розуміння лексико-граматичних особливостей прикметника. Вивчення цієї

частини мови важливе для розвитку мовленнєвих навичок учнів, адже прикметники допомагають робити висловлювання більш точними та виразними. Тому, розглянемо низку підходів до вивчення та формування знань в учнів про прикметник.

Комунікативно-діяльнісний підхід

Використання прикметників у різних мовленнєвих ситуаціях для створення цілісних висловлювань. Учні вчаться обирати прикметники відповідно до контексту, що розвиває вміння точно висловлювати власні думки. При такому підході, використовують вправи на створення описових текстів, де учні повинні застосовувати прикметники для передавання різноманітних якостей, що сприятиме їх комунікативній компетентності.

Комунікативно-діяльнісний підхід — це сучасна методика, спрямована на формування мовленнєвої компетентності учнів через їхню активну участь у мовленнєвій діяльності. Його метою є навчити учнів ефективно застосовувати знання мови в реальних комунікативних ситуаціях. Цей підхід передбачає використання мови не тільки як системи знань, а й як засобу спілкування, що є особливо важливим для розвитку навичок усного та письмового мовлення. Основні характеристики цього підходу включають:

- Організація навчання на основі реальних мовленнєвих ситуацій: це використання діалогів, рольових ігор, ситуаційного моделювання, у яких учні використовують мову для спілкування, вираження думок та емоцій. Наприклад, створення ситуацій «в магазині», «на пошті» чи «в місті», де учні мають описати товар або людину за допомогою прикметників.
- Фокус на значеннях і намірах висловлювання: учні повинні усвідомлювати, з якою метою вони використовують ту чи іншу лексичну одиницю, зокрема прикметник, і як це допомагає донести точний зміст. Наприклад, вони обирають відповідні прикметники, щоб передати емоційний настрій або підкреслити певні якості предмета.

- Формування навичок спонтанного мовлення: учні вчаться імпровізувати в розмові, швидко підбираючи прикметники для опису об'єктів чи людей, що розвиває їхню гнучкість у використанні лексичних засобів. Наприклад, учні можуть отримувати завдання описати картину або предмет без попередньої підготовки.
- Вправи, орієнтовані на реальні комунікативні потреби: урок побудований так, щоб учні мали змогу вживати прикметники в актуальних для них ситуаціях (опис зовнішності друга, характеристика погоди, опис улюбленого місця).
- Орієнтація на співпрацю та взаємодію: створення завдань, що передбачають спільну роботу, як-от діалоги, обговорення, групові проекти, де учні взаємодіють між собою, використовуючи прикметники для узгодження дій чи опису об'єктів, що зміцнює навички комунікації.
- Рефлексія та оцінка власного мовлення: учням надаються завдання для самоаналізу і рефлексії, що допомагає їм краще розуміти свої комунікативні досягнення та необхідні вдосконалення, зокрема у правильному й точному вживанні прикметників [21, с. 15-18], [33, с.5].

Комунікативно-діяльнісний підхід забезпечує активне залучення учнів до мовленнєвої діяльності, що не лише покращує знання про частини мови, зокрема прикметники, але й дозволяє школярам застосовувати ці знання в реальних життєвих ситуаціях, сприяючи розвитку комунікативної компетенції [48, с.67].

Когнітивний підхід

Когнітивний підхід у навчанні мови спрямований на формування в учнів системних знань та розуміння мовних структур через усвідомлення їхньої ролі й функцій у мовленні. Цей підхід орієнтований на пізнавальну діяльність і допомагає учням не просто запам'ятовувати мовні одиниці, а й аналізувати, синтезувати та систематизувати інформацію для глибшого розуміння. Цей підхід включає :

- Аналіз та узагальнення мовних явищ: учням пропонується дослідити прикметники за їхніми семантичними та граматичними ознаками (родом, числом, відмінком, типами за значенням). Це допомагає їм бачити системність у мові та узагальнювати мовні явища. Наприклад, учні можуть порівнювати прикметники, що позначають кольори, розміри, емоційні характеристики, і на основі цього аналізу робити висновки про їхні лексико-семантичні групи.
- Розвиток умінь класифікації та систематизації: виконання завдань на групування прикметників за певними ознаками (наприклад, якісні, відносні, присвійні), що сприяє глибшому усвідомленню їхніх функцій та особливостей. Учні вчаться систематизувати прикметники за категоріями, що полегшує їх запам'ятовування і використання у мовленні.
- Формування вмінь установлення логічних зв'язків: виконання вправ, які стимулюють учнів знаходити зв'язки між прикметниками та іншими частинами мови або між різними типами прикметників. Наприклад, учням пропонують завдання на встановлення відповідності між прикметниками та іменниками в реченнях, що сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей.
- Застосування мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення): аналізують прикметники в текстах або реченнях, виявляючи їхні граматичні та стилістичні функції. Це дозволяє їм краще зрозуміти, як і чому використовуються ті чи інші мовні засоби. Виконання завдань, у яких учні повинні виділити прикметники з тексту, порівняти їх або замінити іншими синонімічними словами, дозволяє їм глибше усвідомлювати значення і роль прикметників.
- Розвиток когнітивної самостійності: учнів залучають до виконання творчих завдань, які потребують самостійного пошуку інформації та висловлення власних висновків. Це сприяє формуванню автономності в навчанні. Наприклад, вони можуть створювати описові тексти з використанням

прикметників або придумувати ситуації, де потрібно вжити певні прикметники, що стимулює їх до самостійного мислення.

- Інтеграція прикметників у мисленнєво-мовленнєві завдання: завдання на опис ситуацій, предметів або людей із використанням прикметників, що розвиває навички уявлення і категоризації. Це дозволяє учням свідомо обирати мовні засоби відповідно до комунікативних цілей. Наприклад, учням пропонують описати особистість або явище, підбираючи відповідні прикметники для передачі якостей, що також сприяє їхньому критичному мисленню.

Когнітивний підхід у навчанні прикметника націлений на те, щоб учні не просто запам'ятовували прикметники і їхні форми, а й розуміли їхню значущість у мовленні, навчилися аналізувати й застосовувати ці знання у своїй мовленнєвій діяльності [4, с.13].

Ігрові та творчі методи навчання

Використання творчих вправ, де учні можуть застосовувати прикметники в римованих текстах, іграх або створенні малюнків з описами. Наприклад, створення «описів» для малюнків або «характеристик» предметів у класі. Ігрові завдання (пазли, ребуси, кросворди), де потрібно підібрати правильний прикметник, що сприяє кращому запам'ятовуванню нової лексики. Ігрові та творчі методи навчання є ефективними підходами, що сприяють підвищенню мотивації учнів та залученню їх до активної участі у навчальному процесі. Ці методи особливо корисні у вивченні прикметників, оскільки дозволяють учням творчо використовувати мову для вираження своїх думок, розвивають уяву, гнучкість мислення та вміння працювати в колективі.

Рольові ігри та драматизації: учні можуть брати участь у рольових іграх, де їм потрібно використовувати прикметники для опису ситуацій, персонажів або предметів. Наприклад, «ярмарок прикметників», де кожен учень представляє себе як

певну якість або властивість і намагається «продати» її своїм однокласникам. Драматизація за сюжетом казки або розповіді, у якій учні описують персонажів і події, використовуючи прикметники для виразності.

Словесні ігри та змагання: «Хто більше?», де учні називають якомога більше прикметників, що описують певний предмет (наприклад, яблуко: червоне, солодке, стигле). Гра «Продовж речення», у якій учні отримують речення з іменником, і кожен по черзі додає прикметник, утворюючи оригінальне і описове висловлювання. Ігри на складання кросвордів або ребусів з використанням прикметників.

Творчі завдання на створення описів: завдання на створення описів предметів, природи чи людей, де учні повинні вжити якнайбільше прикметників для деталізації опису. Наприклад, учням пропонується описати улюблене місце на природі, використовуючи відповідні прикметники. Створення «портрета однокласника» або «портрета героя» за допомогою прикметників, що дозволяє учням проявити творчість і поглибити навички аналізу.

Ігри на асоціації: учні вчать добирати прикметники, що асоціюються з певним словом або поняттям, наприклад, «мама» — лагідна, ніжна, турботлива, рідна. Це розвиває асоціативне мислення і збагачує словниковий запас. Завдання «ланцюжок прикметників»: один учень називає слово, а наступний підбирає до нього прикметник, який логічно підходить або асоціюється з ним, і так далі.

Використання візуальних матеріалів: застосування малюнків, фотографій, картин як стимулу для опису. Наприклад, учні отримують картинку та описують зображені об'єкти, підбираючи різноманітні прикметники. Створення малюнків, де кожен учень повинен намалювати, а потім описати свою роботу, використовуючи прикметники. Це допомагає зробити процес вивчення захопливим і наочним.

Колективні творчі завдання: завдання на створення колективного опису чи розповіді, де кожен учень вносить свій внесок, додаючи прикметники для деталізації. Наприклад, створення спільного опису «чарівного лісу» або

«незвичайного міста». Групові проєкти, такі як створення казки або фантастичної історії, де учні разом описують героїв і події, що розвиває вміння працювати в команді й узгоджувати свої ідеї.

Мовленнєві квести та інтерактивні завдання: організація квестів, де учні розв'язують завдання і використовують прикметники, щоб дати підказки або описувати об'єкти, необхідні для подальшого проходження. Інтерактивні онлайн-завдання, де учні проходять рівні, відгадуючи об'єкти, описані прикметниками, що також урізноманітнює процес навчання і привертає увагу сучасних учнів.

Ігрові та творчі методи створюють атмосферу зацікавленості та захоплення навчанням, сприяють розвитку креативності і комунікативних навичок, а також допомагають учням глибше опанувати прикметники як частину мови через практичне використання й активну взаємодію

Лінгвокультурний підхід

Лінгвокультурний підхід у навчанні мови спрямований на поєднання мовної компетентності учнів з їхнім розумінням культури, традицій та цінностей, що відображаються в мові. Цей підхід дозволяє учням не тільки оволодіти мовними знаннями, а й усвідомити глибший культурний зміст, закладений у мовних одиницях, таких як прикметники, що часто передають національні особливості та емоційний колорит народу [34, с. 51].

Знайомство учнів із прикметниками, які відображають культурні особливості та менталітет українців (наприклад, епітети в народних казках, приказках, прислів'ях). Використання прикметників у контексті української літератури, що сприяє вихованню патріотизму та усвідомленню культурних цінностей.

Вивчення прикметників, які мають особливе значення для української культури (наприклад, «незламний», «щедрий», «вільний»), та обговорення їхнього культурного контексту і значення для українців. Такі прикметники можуть мати особливе значення в історичному чи емоційному контексті, що допомагає учням

краще зрозуміти культурні цінності. Включення в навчальний процес народних казок, легенд, приказок і прислів'їв, де прикметники відіграють значну роль у створенні образів і передачі моральних уроків. Наприклад, аналіз приказок, як-от «мудрий як сова» або «чистий як кришталь», допомагає учням розуміти символіку і культурне значення прикметників у фольклорі [44, с. 60].

Учні вивчають прикметники, пов'язані із символами, важливими для української культури, як-от «синій» (колір неба), «жовтий» (колір пшениці), «зелений» (колір природи, життя).

Обговорення того, як прикметники передають уявлення про природу, національний характер та менталітет, що сприяє формуванню національної ідентичності учнів.

Читання та аналіз уривків з творів українських авторів, у яких прикметники мають яскраво виражене культурне значення. Наприклад, твори Тараса Шевченка, Олесе Гончара, Лесі Українки містять прикметники, які відображають національну ментальність та історичний контекст.

Це допомагає учням відчувати емоційне забарвлення та культурну насиченість мови.

Використання прикметників для опису історичних подій або відомих постатей (наприклад, «відважний» козак, «славетний» князь) з метою формування в учнів розуміння історичної пам'яті, значення мови у відображенні культурних цінностей.

Учні розглядають, як певні якості й характеристики формувалися під впливом історії та збереглися у мові [16, с.73].

Виконання завдань, які допомагають учням збудувати позитивне емоційне ставлення до мови та національної культури. Наприклад, написання твору чи вірша з використанням прикметників, що виражають красу природи, сімейні цінності, повагу до традицій. Це сприяє розвитку естетичного сприйняття та відчуття гордості за культурну спадщину.

Аналіз прикметників, які часто зустрічаються в описах українців, їхньої культури та країни, наприклад, «працьовитий», «гостинний», «мудрий», а також обговорення, як вони формують сприйняття української ідентичності. Такі завдання

допомагають учням осмислити, як мова відображає характер народу та його цінності.

Лінгвокультурний підхід дозволяє учням не тільки оволодіти знаннями про мову, але й розвинути почуття належності до культури, розуміння її унікальності та цінності. Використання прикметників як лінгвокультурних одиниць допомагає глибше усвідомити мовні та культурні особливості, сприяючи вихованню культурно освіченої особистості [3, с.299].

Інтегрований підхід

Інтегрований підхід у навчанні мови передбачає поєднання знань з різних навчальних дисциплін для формування уявлення про мову як цілісну систему та її застосування в різних сферах життя. Цей підхід сприяє міждисциплінарному мисленню, розвиває практичні навички учнів і дозволяє їм бачити зв'язок між мовою, культурою, історією, природознавством та іншими галузями знань. Вивчення прикметника за допомогою інтегрованого підходу включає такі основні аспекти:

Поєднання з літературою та мистецтвом: Використання літературних текстів, творів мистецтва або музичних композицій для аналізу мовних засобів виразності. Наприклад, вивчення прикметників у поезії, де вони створюють образи й передають емоції. Учні можуть аналізувати, як прикметники у творах українських авторів впливають на сприйняття образів та емоційне забарвлення.

Інтеграція з природознавством: Завдання, які пов'язують прикметники з описом явищ природи, рослинного чи тваринного світу, що допомагає учням бачити мову як інструмент опису навколишнього середовища. Наприклад, опис погоди чи пейзажів з використанням прикметників, що формує екологічну свідомість і розширює знання про природу.

Поєднання з історією та культурою: Вивчення прикметників, що описують історичні події, постаті або культурні традиції, допомагає учням глибше зрозуміти історичний контекст і національні особливості. Наприклад, учні можуть описувати

відомі історичні постаті, події чи культурні пам'ятки, що розвиває культурне й історичне мислення.

Інтеграція з математикою: Завдання, що вимагають використання прикметників для опису математичних понять, таких як «великий», «менший», «дорівнює», «рівний», розширюють уявлення про прикметники як засіб точного опису. Це може включати опис геометричних фігур, вимірювання довжини, ваги чи об'єму, що допомагає інтегрувати мовні знання з математичною компетенцією.

Інтеграція з географією: Використання прикметників для опису географічних об'єктів, клімату, ландшафтів, що допомагає учням розширити знання про навколишній світ. Наприклад, опис країни чи міста за допомогою прикметників, таких як «гірський», «морський», «теплий», «прохолодний», сприяє розумінню різноманітності географічних особливостей.

Розвиток проєктної діяльності: Виконання інтегрованих проєктів, у яких учні працюють над описом певних тем, поєднуючи знання з різних дисциплін. Наприклад, створення мультимедійної презентації про регіони України, де учні використовують прикметники для опису природи, культури, традицій та історії кожного регіону. Такий підхід розвиває дослідницькі навички та вміння інтегрувати знання.

Зв'язок з емоційним інтелектом та психологією: Використання прикметників для вираження емоцій і станів, що допомагає учням вчитися розпізнавати та висловлювати свої почуття. Наприклад, завдання на опис власного емоційного стану або опис стану персонажів у літературних творах. Це сприяє розвитку емоційного інтелекту, вміння емпатії та розуміння почуттів інших.

Інтегрований підхід дозволяє учням зрозуміти, що мова є важливим інструментом для пізнання світу, а прикметники — це засіб для опису, оцінки та категоризації явищ. Він сприяє формуванню міждисциплінарного мислення, розвитку комплексних знань та навичок, необхідних для орієнтації у сучасному світі.

Диференційований підхід

Диференційований підхід у навчанні мови передбачає адаптацію змісту, методів і темпу навчання до індивідуальних особливостей учнів. Це забезпечує врахування їхніх здібностей, рівня знань, інтересів та мотивації, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу і розвитку мовленнєвих компетентностей. У контексті вивчення прикметника диференційований підхід дозволяє створювати навчальні завдання, які відповідають потребам кожного учня.

Підбір вправ з урахуванням рівня знань та здібностей учнів. Наприклад, одні учні можуть виконувати завдання на визначення прикметників у тексті, інші – на складання власних описових текстів із використанням різноманітних прикметників. Таким чином, лінгводидактичний підхід до вивчення прикметника дозволяє комплексно розвивати мовленнєві навички школярів, збагачувати їхній словниковий запас та вдосконалювати мовну компетентність. Основні аспекти диференційованого підходу:

Поділ завдань за рівнем складності: Створення завдань різної складності для учнів з різним рівнем підготовки. Наприклад, для учнів з початковим рівнем завдання можуть передбачати простий підбір прикметників для опису предметів, тоді як для більш просунутих учнів — завдання на творче використання в описах або метафоричних висловах. Вправи на доповнення речень прикметниками або на вибір синонімів і антонімів для початкового рівня; для більш підготовлених учнів — створення текстів з розширеним використанням прикметників для виразності.

Завдання, орієнтовані на різні типи інтелекту: Для учнів із розвиненими лінгвістичними здібностями можна давати завдання на творче застосування прикметників у описах. Учням із високим рівнем візуального мислення підійдуть вправи з картинками, де необхідно підібрати або придумати прикметники для зображених об'єктів. Музичним та ритмічно орієнтованим учням можуть бути

запропоновані вправи на створення римованих описів або коротких віршів, де використовуються прикметники. Для учнів, які засвоюють матеріал швидше, можна запропонувати додаткові творчі завдання, наприклад, написання опису улюбленого місця чи казки, де прикметники відіграють важливу роль. Учні, які потребують більше часу, можуть виконувати базові завдання з поступовим ускладненням, щоб закріпити розуміння основних характеристик прикметника.

Робота в парах і групах: Організація груп з різнорівневим складом дозволяє сильнішим учням допомагати слабшим, при цьому кожен може працювати над завданням, що відповідає його рівню. Наприклад, групова робота над описом певної ситуації або персонажу, де учні з різними рівнями підготовки можуть працювати разом, обмінюватися ідеями та доповнювати опис прикметниками.

Індивідуальні завдання відповідно до інтересів учнів: Завдання, що відповідають інтересам учнів, допомагають підвищити їхню мотивацію. Наприклад, учні, які цікавляться спортом, можуть описувати спортивні події чи спортсменів, використовуючи прикметники, а ті, кого цікавить природа, можуть працювати над описом явищ природи або ландшафтів. Такий підхід враховує особисті уподобання і дозволяє учням глибше і вмотивованіше підходити до теми.

Індивідуалізація оцінювання: Оцінювання може здійснюватися з урахуванням індивідуального прогресу учнів, їхніх зусиль та результатів роботи над завданнями відповідно до рівня підготовки. Наприклад, учень з початковим рівнем може отримати високу оцінку за базові досягнення, тоді як для сильнішого учня завдання будуть складнішими, і оцінка залежатиме від креативності й повноти виконання.

Використання різних форм контролю знань: Учні можуть самостійно обирати форми контрольної роботи, які їм найбільше підходять: тестування, творчий опис, проектна робота або усний виступ, у якому використовуються прикметники. Це дозволяє уникнути стресу і дозволяє учням продемонструвати знання в комфортній для них формі.

Розробка індивідуальних навчальних маршрутів: Для учнів можна розробляти індивідуальні плани навчання, що враховують їхні сильні та слабкі сторони, забезпечуючи розвиток навичок на їхньому рівні. Наприклад, учні з високим рівнем знань отримують завдання на синтаксичне використання прикметників у складних конструкціях, тоді як інші можуть зосередитися на базових аспектах вживання.

Диференційований підхід у навчанні прикметників дозволяє створити індивідуальні траєкторії для кожного учня, враховуючи їхні здібності та потреби, що забезпечує успішніше засвоєння матеріалу. Він сприяє розвитку впевненості в собі, підтримує інтерес до мови й допомагає кожному учню прогресувати у вивченні граматичних аспектів і мовленнєвих навичок.

Під час вивчення різних частин мови учні збагачують свій словниковий запас, активізують його, розвивають логічне мислення. Опрацьовуючи частини мови, розвивають зв'язне мовлення учнів, формують навички виразного читання. Саме під час ознайомлення із синтаксичною функцією частин мови відбувається розширення знань про синтаксичну будову мови, засоби зв'язку слів у словосполученні і реченні, способи вираження головних і другорядних членів, будову спонукальних, питальних, безособових і складних речень.

Проте, вивчення частин мови не має бути ізольоване, а навпаки, має вивчати систему частин мови та їх форм через усвідомлення їх синтаксичної ролі в будові словосполучень і речень.

Стосовно системи вивчення прикметника в старших класах, то у 5 класі частини мови окремо не вивчаються. Проте в існуючих типових та робочих програмах, підручниках, враховано принцип наступності й перспективності. В першому семестрі запрограмоване повторення і систематизація знань про прикметник, якими учні оволоділи у молодших класах. Проте, вивчаючи синтаксис, словосполучення, речення, спрямовується увага на повторення і застосування знань про вже вивчені частини мови. Впродовж навчання учні 5 класу роблять розбір прикметника та інших частин мови [18, с.2].

Вже у 6-7 класах учні оволодівають глибшими знаннями про значення і граматичні ознаки прикметника, більш детально знайомляться із словозміною прикметників, засвоюють систему орфографічних правил про правопис закінчень цієї частини мови, а також застосування суфіксів та префіксів. Вивчення способів словозміни використовують для поглиблення знань з синтаксису, зокрема зв'язку слів у словосполученні та реченні. Відповідно до вимог програми учні 6-7 класів під час вивчення всіх частин мови виконують значну кількість тренувальних вправ із граматичної стилістики [19, с.14].

Завершується формування морфологічних понять під час вивчення синтаксису в 8-9 класах, зокрема в процесі опрацювання способів вираження членів речення, засобів зв'язку слів у словосполученні та між членами речення і його частинами.

Отже, лінгводидактичні основи вивчення прикметника як частини мови полягають у поєднанні комунікативно-діяльнісного, когнітивного, лінгвокультурного, інтегрованого та диференційованого підходів. Такий комплексний підхід забезпечує всебічне засвоєння прикметника, сприяє розвитку мовної та культурної компетентностей учнів, підвищує їхню зацікавленість у навчанні та розвиває креативні та критичні навички. Завдяки використанню різних методів і підходів учні не лише засвоюють граматичні знання, але й розуміють культурну значущість мови, здатні адаптувати свої знання у міждисциплінарних контекстах та ефективно використовувати мовні ресурси в повсякденному спілкуванні.

1.3 ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИКИ.

Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики в старшій школі спрямований на розвиток комунікативних навичок та вмінь учнів у використанні мови в різних мовних ситуаціях та жанрах. Такий підхід базується на таких принципах:

Принцип контекстуального навчання передбачає вивчення граматики в контексті реальних мовних ситуацій та текстів. Учні мають аналізувати та розуміти граматичні явища в контексті вживання, що допомагатиме їм краще зрозуміти, коли і як потрібно використовувати певні граматичні структури.

Розвиток комунікативних навичок передбачає використання учнями вивчених граматичних структур у практичних комунікативних завданнях, таких як обговорення тем, написання текстів, рольові ігри тощо. Це дозволяє їм практикувати мову у реальних ситуаціях та навчитися використовувати граматичні правила ефективно.

Уроки з граматики мають бути орієнтовані на реальні мовні ситуації, що стимулюватиме учнів використовувати вивчену граматику у практичних ситуаціях спілкування. Вивчення має відбуватися на основі наочних матеріалів, таких як тексти, діалоги, відеоматеріали, плакати. Це допомагатиме учням бачити граматичні явища у контексті їх вживання та розуміти їхній функціональний аспект. Якщо учні активно застосовують вивчені граматичні структури у практичних ситуаціях, таких як діалоги, обговорення, презентації, то це сприятиме розвитку їхніх мовних навичок та впевненості в мовленні. Вивчення граматики пов'язане з розвитком мовленнєвої компетенції, тобто здатності використовувати мову для досягнення певних комунікативних цілей та виразності мовлення. Також потрібно застосовувати індивідуальні підходи до навчання, які враховуватимуть потреби та інтереси кожного учня. Учні зможуть вибирати завдання та матеріали, які відповідатимуть їхнім індивідуальним потребам.

- Вивчення граматики через тексти різних стилів та жанрів передбачає аналізування учнями текстів різних стилів та жанрів (художні, наукові, публіцистичні тощо) для розуміння, як вживаються певні граматичні конструкції в різних сферах мовлення та для досягнення певних комунікативних цілей. Це ефективний метод, який дозволяє учням краще розуміти та застосовувати граматичні правила в контексті реального мовлення. Використання цього методу може підвищити мотивацію студентів, оскільки вони більше цікавляться аналізом та розумінням реальних текстів, ніж вивченням граматичних правил незалежно від контексту. Основні переваги цього методу включають:

Контекстуальне розуміння, адже через аналіз реальних текстів учні можуть краще зрозуміти, як та навіщо використовуються певні граматичні конструкції. Вони бачать, як грамика функціонує в реальних мовних ситуаціях та вивчають її в контексті реального мовлення.

Через використання різноманітності стилів і жанрів (художні, наукові, публіцистичні тощо), учні можуть більш повно ознайомитися з різними аспектами мови та вивчати граматику у різних мовних контекстах. Вивчення граматики через тексти різних стилів та жанрів сприяє розвитку навичок читання та розуміння мови, оскільки учні мають можливість практикувати читання різних типів текстів та вивчати граматику, розуміючи контекст, у якому вона вживається.

Учні можуть застосовувати вивчені граматичні правила безпосередньо у практичних завданнях, таких як аналіз текстів, переклад, написання власних текстів тощо. Це дозволяє їм закріплювати отримані знання та навички.

Загалом, вивчення граматики через тексти різних стилів та жанрів допомагає учням розвивати навички мовлення в реальних ситуаціях та краще засвоювати граматичні правила, розуміючи їх контекстуальне застосування.

Індивідуалізація навчання: Застосування індивідуальних підходів до навчання, що враховують особливості кожного учня. Доцільно використовувати завдання та матеріали, які відповідають рівню мовної компетенції та інтересам учнів.

Індивідуальні підходи до вивчення граматики спрямовані на врахування особливостей кожного учня, його потреб, інтересів та рівня мовної компетенції. Такі підходи допомагають забезпечити ефективніше засвоєння граматичних правил та структур. Основні принципи і методи індивідуального підходу включають:

- Початкова діагностика, щоб з'ясувати індивідуальні потреби кожного учня щодо вивчення граматики. Це може включати аналіз попередніх знань, тестування рівня володіння мовою, обговорення мети та мотивації учня.
- Розробка індивідуальних програм для кожного учня. Ці програми можуть включати підбір матеріалів та завдань, які враховують індивідуальні потреби та інтереси кожного учня.
- Різноманітність методів навчання, щоб забезпечити ефективне засвоєння граматичних структур (дидактичні, рольові ігри, проектні роботи, використання мультимедійних засобів).
- Формування мовленнєвих навичок. Стимулювання учнів до активного використання вивчених граматичних структур у мовленні, спілкуванні та письмі.
- Здійснення постійного моніторингу прогресу кожного учня та надання зворотного зв'язку щодо його досягнень. Це допоможе вчителю врахувати індивідуальні потреби кожного учня та адаптувати навчальний процес відповідно до цих потреб.

Індивідуальні підходи до вивчення граматики допомагають забезпечити максимально ефективно засвоєння матеріалу кожним учнем та сприяють підвищенню мотивації та результативності навчання.

Практичне використання мови, зокрема вивчення граматики, в реальних ситуаціях. Учні навчаються не лише правильно вживати граматичні структури, а й розвивають вміння використовувати мову для досягнення конкретних цілей. Практичне використання граматики в старшій школі включає різноманітні методи та

стратегії, спрямовані на розвиток комунікативних навичок та вмінь учнів. Наприклад, це можуть бути такі вправи:

- Складання текстів та творче письмо. Вони допоможуть вдосконалити свої навички використання мови, застосовуючи правила граматики у практичних ситуаціях.
- Ведення обговорень та дебатів. Учні можуть використовувати вивчену граматику для вираження своїх думок, дискусій та аргументації своїх позицій під час обговорення різних тем. Це дозволяє їм практикувати мовлення та використовувати мовні засоби у реальних ситуаціях спілкування.
- Розробка проектів та презентацій. Учні можуть розробляти проекти на різноманітні теми та підготовляти презентації, використовуючи вивчені граматичні структури. Це допомагає їм розвивати мовні навички та вміння висловлювати свої думки та ідеї перед публікою.
- Рольові ігри та симуляції. Використання мови для відтворення реальних ситуацій та спілкування з іншими учасниками. Це допомагає їм відчувати себе в реальному мовному середовищі та застосовувати вивчені граматичні правила у практичних ситуаціях.
- Контекстуальне використання мови. Вчителі можуть створювати мовні завдання та вправи, які передбачають використання граматичних правил у контексті реальних ситуацій. Наприклад, учні можуть виконувати завдання, що передбачають описи подій, розповіді про особисті досвіди тощо, та використовувати правильні граматичні конструкції.

Ці методи дозволяють учням не лише засвоювати граматичні правила, а й навчати їх ефективно застосовувати у різних мовних ситуаціях, що є важливим аспектом розвитку комунікативних навичок учнів.

Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики в старшій школі допомагає підготувати учнів до ефективного та вмілого використання мови у різних мовних ситуаціях, що є важливим аспектом вивчення мови на цьому етапі.

Невід’ємною ознакою усебічно розвиненої особистості є високий рівень мовленнєвої культури це записано у вимогах Державної національної програми “Освіта” та зазначено в Концепціях мовної освіти. Показником усебічно розвиненої особистості є вільне вміння говорити, комунікативне та доречне володіння мовними засобами в будь-якій ситуації мовлення, аргументоване висловлення своїх думок, дотримання правил мовленнєвого етикету.

Функціонально-стилістичний підхід вивчення української мови ґрунтується на взаємозв’язках з фонетикою, лексикою, граматику. Проте відмінною рисою є те, що у функціональній стилістиці досліджують мовні явища з боку їх існування, а інші розділи розглядають виражальні можливості мови.

Над функціонально-стилістичними підходами до вивчення мовних явищ працювали такі вчені: П. Кордун, Л. Федоренко, Н. Шведова, С. Караман, В. Капінос, С. Іконникова, Т. Ладиженська, П. Дудик, А. Коваль, О. Пономарева, О. Попова, Л. Мацько, М. Петилук, С. Молодцева, В. Бадер, І. Нагрибельна, Л. Сугейко та ін.

Під час вивчення української мови у школі потрібно звернути увагу на функціонально-стилістичну спрямованість та розкрити практичне значення стилістики, уточнити зміст та систему основних стилістичних відомостей про граматичні категорії через виконання спеціальних тренувальних вправ, що спрямовані на виявлення особливостей організації мовних засобів. Одним з головних завдань є звернення уваги на особливості функціонування мовлення, а не тільки поглиблення лінгвістичних знань.

Всі мовні розділи тісно пов’язані між собою, особливо тісний взаємозв’язок з опанування стилістичних норм. Саме вправність учнів у стилістиці є запорукою високої мовної культури. В школі стилістика вивчається разом з лексикою, фонетикою, граматику. Учень має оволодіти не тільки граматичним матеріалом, але і зуміти скористатися ним у певних мовленнєвих ситуаціях. Потрібно вивчати мову у функціонально-стилістичному аспекті і дати знання учням з граматики, правопису, стилістики.

Вивчати українську мову в функціонально-стилістичному аспекті означає використовувати принцип цілісності, тобто вивчати мову і мовлення - лексики, фонетики, граматики і стилістики. Такий принцип розкриє перед учителями ширші можливості для розвитку в учнів стилістичних умінь і навичок, глибше і всебічне вивчення української мови. Мовні засоби розглядають в мовленнєвому контексті. Перед учнями варто розкрити конкретні можливості мовних одиниць, показати особливості їх функціонування, сферу використання, провести вправи, щоб школярі навчилися оцінювати синонімічні варіанти, їх емоційно-експресивне забарвлення, конструювати речення і тексти із стилістичною метою, використовувати у власному мовленні різні мовні засоби.

Під час засвоєння теоретичних відомостей про фонетичну та лексичну системи мови, різноманітність її граматичної будови, виконання вправ з правопису й пунктуації, школярі одночасно збагачують свій словник, знайомляться зі стилістичними особливостями того чи іншого мовного явища і засвоюють їх. Між стилістикою та іншими розділами шкільного курсу повинна бути певна єдність, і насамперед єдність мети - формування комунікативної компетенції. Під мовленнєвою функціонально-стилістичною роботою слід розуміти розвиток умінь стилістично доцільно, з урахуванням стилю висловлювання користуватися мовними засобами у власному мовленні. Ідея вивчення рідної мови у функціонально-стилістичному аспекті виявляється у систематичному формуванні стилістичних умінь і навичок [27, с.17].

Функціонально-стилістичний аспект вивчення мови вимагає від учителів розкриття стилістичних особливостей лексичних і граматичних синонімів, систематичного формування в учнів навичок синонімічної заміни. Навички розрізнення стилів формуються в учнів протягом вивчення української мови в 5-9 класах. Уже в 5 класі діти вчаться розрізняти розмовний, діловий, художній стилі. Вони намагаються визначати мовні стилі на зразках з досить чіткими стилістичними

ознаками. Чинні програми з української мови вимагають умінь диференціювати стилі мовлення у 5- 7 класах [28, с.37].

Отже, використання функціонально-стилістичного підходу має бути систематичним і проводитися на кожному уроці. Для цього слід добирати дидактичний матеріал з текстів різних стилів, а не лише з художнього і публіцистичного, як уже традиційно склалося у практиці вчителів. Навички розрізнення ознак того чи іншого стилю формуються в процесі опрацювання засобів стилістики під час вивчення програмових розділів.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ НА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСАДАХ

2.1. Аналіз чинних програм, підручників із проблеми дослідження

Освітній простір України поступово набуває нових ознак: учні не тільки опановують знання, а й навчаються критично мислити, висловлювати й обґрунтовувати свою позицію, приймати рішення, співпрацювати, проявляти креативність та ініціативність тощо. У школярів формуються компетентності, необхідні для самореалізації в сучасному суспільстві. Вагомими стають такі принципи Нової української школи, як принцип педагогічного партнерства, дитиноцентризму, національної самоідентифікації, академічної доброчесності та ін. Змінюються підходи вчителів до організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, на перший план відходять сучасні методи й прийоми навчання та інноваційні освітні технології [18, с.2].

З урахуванням вимог часу на основі Державного стандарту базової середньої освіти було створено модельні навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Модельна навчальна програма – документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендований для використання в освітньому процесі [18, с.2].

Заклад освіти рішенням педагогічної ради обирає одну з вищезазначених програм, визначає кількість годин на вивчення предмета, на основі обраної модельної програми складають навчальні.

Навчальна програма – документ, що визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів з навчального предмета (інтегрованого курсу), опис його

змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх провадження, та затверджується педагогічною радою закладу освіти в порядку, визначеному законодавством [18, с.2].

Слід зазначити, що вчителі мають право використовувати в освітньому процесі авторські програми, розроблені не на основі модельних програм, за умови, що вони отримали відповідний гриф Міністерства згідно вимог чинного законодавства (наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2020 р. № 931 «Про затвердження порядку надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2020 р. за № № 1119/35402, у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 08.11.2021р. № 1203) [24, с.1]

Навчальна програма повинна містити:

- 1) опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідною модельною навчальною програмою;
- 2) розподіл навчальних годин на вивчення кожного тематичного блоку з урахуванням очікуваних результатів навчання, визначених навчальною програмою;
- 3) опис видів навчальної діяльності [24, с.1].

Розробляючи навчальну програму, педагоги можуть вносити зміни у пропонуваній модельною програмою зміст навчального предмета/інтегрованого курсу, відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, у яких відбувається освітній процес. Загальний обсяг таких змін може досягати 20%. Також учитель може змінювати послідовність вивчення тем, не порушуючи логічної послідовності досягнення результатів навчання.

Навчальна програма структурується за зразком модельних програм, затверджується педагогічною радою закладу освіти.

З 2022/2023 навчального року вивчення української мови в 5-6 класах здійснюється за такими модельними програмами, рекомендованими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795:

«Українська мова. 5–6 класи» (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.) (далі – Програми-1),

«Українська мова. 5–6 класи» (Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова Т.Д.) (далі – Програми-2).

Частина закладів освіти працює за програмою «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи» (автори Старагіна І.П. та ін.), рекомендованою наказом Міністерства освіти і науки України від 29.09.2021 №1031.

Зазначені програми побудовані на засадах компетентнісного, особистісно-зорієнтованого та діяльнісного підходів до навчання української мови. У пояснювальній записці Програми-2 зауважено про врахування аксіологічного й інтегративного підходів. Крім традиційних принципів доступності, систематичності, послідовності в Програмі-1 використано сучасні принципи світоглядності, інструментальності, соціалізації, культуровідповідності. До того ж програми враховують принцип наступності й передбачають вимоги до обов'язкових результатів навчання, що співвідносяться з Державним стандартом базової середньої освіти. У модельних програмах поєднується традиційне формулювання мети навчання української мови – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості – та водночас акцентується на пізнанні «мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження й самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства [19, с.14].

Під час навчання української мови «знання мають стати інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації учнів, успішного професійного становлення та облаштування свого життя» [8, с. 2]. Автори

модельних програм зазначають, що формування мовної особистості здобувача загальної середньої освіти можливе лише за умов оволодіння розділами сучасної української літературної мови та мовними нормами. «Здобувачі освіти мають засвоювати мовні явища й категорії не як щось абстрактне, обов'язкове для запам'ятання, а як інструментарій мовленнєвого вчинку»,— цілком слушно переконують О. Горошкіна і В. Новосьолова .

В обох модельних програмах «Українська мова. 5–6 класи» формулювання завдань вивчення української мови фокусується навколо виховання у школярів ціннісного ставлення до української мови й потреби свідомо пізнавати її, умінь активно послуговуватися розмаїтими засобами української мови, удосконалювати культуру мовлення, мовне чуття тощо.

Відповідно до чинних модельних програм з української мови систематичне вивчення прикметника розпочинається в 6-му класі. В обох програмах мовною змістовою лінією передбачено вивчення розділу «Морфологія. Орфографія», причому кількість годин на його вивчення не зазначена.

Фрагмент модельної програми «Українська мова. 5–6 класи» (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.), у якому представлено вивчення прикметника, представлено в таблиці 2.1.1

Таблиця 2.1.1

Фрагмент модельної програми «Українська мова. 5–6 класи» (автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.)

6.	<p>Очікувані результати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); - вирізняє окремі ознаки прикметників, пояснює їхню суть [6 МОВ 4.1.2-1]; - спостерігає та виявляє окремі групи прикметників у власному мовленні та в літературних творах [6 МОВ 4.1.2]; - обирає комунікативно доцільний варіант слова з опорою на знання про частини мови, їхні функції в мовленні; - виявляє власні мовні вподобання в доборі 	<p>Тема: Прикметник</p> <p><i>Пропонований зміст:</i></p> <p>Повторення вивченого про прикметник у 1-4 класах:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль; Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні. <p>Перехід прикметників з однієї групи в іншу.</p> <p>Короткі форми прикметників.</p> <p>Ступені порівняння якісних прикметників, творення їх.</p> <p>Відмінювання прикметників.</p> <p>Прикметники твердої й м'якої груп.</p>	<p>Види навчальної діяльності:</p> <p>Організаційна діяльність (цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).</p> <p>Пізнавальна діяльність (розпізнавання прикметників за смисловими і граматичними ознаками; визначення в прикметниках значущих частин слова; визначення синтаксичної ролі прикметників; творення ступенів порівняння якісних прикметників; пояснення особливостей написання прикметникових суфіксів та закінчень; морфологічний, словотвірний розбір прикметників; використання словників</p>
----	--	---	---

<p>мовних засобів [6 МОВ 4.2.1];</p> <p>- використовує знання про прикметник для вдосконалення власного мовлення [6 МОВ 4.1.1];</p> <p>- виявляє власні мовні вподобання під час добору прикметників [6 МОВ 4.2.1];</p> <p>- збагачує власне мовлення прикметниками як засобами художньої виразності [6 МОВ 1.7.2];</p> <p>- характеризує основні особливості мовного оформлення текстів (художніх текстів, медіатекстів тощо), що належать до різних стилів і жанрів</p>	<p>Перехід прикметників іменники.</p> <p>Творення прикметників (практично).</p> <p>Написання не з прикметниками.</p> <p>Написання -н- і -нн- у прикметниках.</p> <p>Написання складних прикметників разом і через дефіс.</p>	<p>задля з'ясування значення слів, фразеологізмів, написання слів; дослідження сфер застосування правил нормативного вживання прикметників; розрізнення /групування якісних, відносних, присвійних прикметників; добір прикметників-синонімів для більш точного позначення ознаки предмета тощо).</p> <p>Текстова діяльність (збагачення тексту якісними і відносними прикметниками; обґрунтування доцільності вживання коротких форм прикметників; збагачення тексту епітетами як засобом виразності мовлення; аналіз у тексті</p>
---	--	---

	[6 МОВ 2.2.6].	<p><i>дотримання орфографічних і граматичних норм; редагування речень і текстів; знаходження в тексті інформації й передавання/ відтворення її графічно (карти, схеми, плани, моделі тощо) чи образно (малюнок); складання речень, написання есе; комунікативно доцільне використання прикметників як текстотвірного засобу тощо).</i></p>
--	----------------	--

До теми «Прикметник» у модельній програмі «Українська мова. 5–6 класи» (автори Заболотний О.В. та ін.) визначено ціннісні орієнтири:

почуття поваги до рідного краю, народу; плекання національних цінностей; збереження та примноження родинних цінностей, забезпечення єдності поколінь; сформованість естетичних почуттів, уявлень і знань про прекрасне в житті та мистецтві; почуття відповідальності, вимогливості до себе, дисциплінованості, старанності, наполегливості; співпереживання, взаємоповага і взаємодопомога; усвідомлення необхідності фінансової грамотності, важливості раціонального використання коштів.

Фрагмент цієї модельної програми, у якому представлено вивчення прикметника, представлено в таблиці 2.1.2

Таблиця 2.1.2

Фрагмент модельної програми «Українська мова. 5–6 класи»

(автори [Заболотний О.В. та ін.](#))

Очікувані результати навчання	Запропонований зміст навчального предмета	Вид навчальної діяльності
<p>учень/учениця:</p> <p>унаочнює та візуалізує почуте повідомлення, використовуючи різні засоби (малюнки, схеми, таблиці, комікси тощо) для відтворення змісту, структурування інформації</p> <p>аргументовано зіставляє почуте із життєвим досвідом</p> <p>розпізнає основні виражальні засоби, використовує окремі з них</p> <p>розрізняє тексти різних стилів і типів</p> <p>проектуює власну</p>	<p>МОВНА ЛІНІЯ</p> <p>1. Прикметник як частина мови: значення, морфологічні ознаки,</p> <p>СИНТАКСИЧНА РОЛЬ.</p> <p>2. Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні.</p> <p>Перехід прикметників з однієї групи в іншу.</p> <p>3. Ступені порівняння якісних прикметників (загальне значення, творення).</p> <p>4. Повні й короткі форми прикметників.</p> <p>5. Відмінювання прикметників.</p>	<p>МОВНА ЛІНІЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розпізнавання, виписування та групування прикметників за певними ознаками • Обґрунтування належності прикметників до груп за значенням. • Визначення в реченні синтаксичної ролі прикметника. • Розбір прикметника як частини мови. Розбір прикметників за будовою. • Визначення способу творення прикметників. <ul style="list-style-type: none"> • Складання словникових диктантів з правопису прикметників. • Визначення в слові орфограм, обґрунтування

<p>поведінку в ситуаціях, подібних до тих, що зображено в тексті переказує зміст тексту в різний спосіб відповідно до завдання</p> <p>створює письмові тексти визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід</p> <p>складає та оформлює власне висловлення згідно з усталеними орфографічними, граматичними нормами</p> <p>добирає доречні засоби мовної виразності оформлення власного висловлення створює невеликі</p>	<p>Прикметники твердої та м'якої групи</p> <p>6. Творення прикметників; перехід прикметників в іменника {практично).</p> <p>Особливості творення присвійних прикметників.</p> <p>Букви е, о, и, і в прикметникових суфіксах - ев- (-ев-), -ов-, -ичн-, -ічн- (- ічн-)</p> <p>7. Написання прикметників із суфіксами: -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -ськ-, -зьк-, -цьк-.</p> <p>8. Написання <i>не</i> з прикметниками</p> <p>9. Написання <i>н і nn</i> у прикметниках</p> <p>Написання складних прикметників разом із дефісом.</p> <p>Написання прізвищ прикметникової</p>	<p>написання, записування правильно слів з вивченими орфограмами.</p> <ul style="list-style-type: none"> Лінгвістичне мінідослідження. Створення синонімічних рядів прикметників. Творення прикметників різними способами, зокрема творення присвійних і складних прикметників. Творення ступенів порівняння прикметників. Створення «хмари слів- прикметників» на означення якогось іменника (пори року, куточка природи). Створення постерів, слайдів, відеороликів («Прикметникові наголоси», «н і nn у прикметниках»). Розв'язання ситуаційних
--	---	---

<p>типові повідомлення на спеціальних (захищених) цифрових сервісах і в соціальних мережах знаходить і виправляє недоліки та помилки в змісті, будові й мовному оформленні власних висловлень</p> <p>пояснює окремі виправлення з урахуванням вивчених правил аналізує зміст написаного з погляду цілісності та повноти викладу</p> <p>вирізняє морфологічні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їх суть</p> <p>творчо використовує мовні засоби, обираючи із запропонованих варіантів доречні</p>	<p>форми.</p> <p>ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Яка роль прикметників у мовленні? 2. Що спільного між іменниками й прикметниками? 3. Коли вживаємо 4. прикметники з пестливими суфіксами? 5. Що потрібно зробити, щоб прикметник з означення перетворився на присудок і навпаки? За допомогою якого способу творення з'являється найбільше прикметників? <p>Доведіть.</p> <p>МОВЛЕННЄВА ЛІНІЯ</p> <p>Особливості побудови</p>	<p>завдань, пов'язаних з уживанням прикметників.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доповнення речень прикметниками в правильній граматичній формі. • Робота зі словником. <ul style="list-style-type: none"> • Ігри зі словами (вікторини, конкурси) <p>МОВЛЕННЄВА ЛІНІЯ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Аналізування, інтерпретація тексту. Аудіювання текстів з прикметниками вищого і найвищого ступенів порівняння. • Відповіді на запитання за змістом прочитаного чи почутого. • Складання речень із прикметниками за картиною. • Редагування речень, у яких допущено граматичні та лексичні помилки
---	---	---

<p>нестандартні рішення, обґрунтовуючи зроблений вибір</p>	<p>опису природи. Сполучення в одному тексті різних типів мовлення (розповіді й опису).</p>	<p>(з коментуванням і без).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Складання усного висловлення, пов'язаного із конкретною життєвою ситуацією (з використанням певних морфологічних засобів та обґрунтуванням свого вибору). • Поширення речень прикметниками-епітетами. • Написання творів-описів з використанням прикметників-епітетів (з обґрунтуванням свого вибору). <ul style="list-style-type: none"> • Складання лінгвістичного есе (наприклад, «Прикметник — творча частина мови», «Як з'явилося моє прізвище?»). • Складання тексту реклами з
--	---	---

		<p>використання прикметників різних ступенів порівняння.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Складання і розігрування діалогів з використанням прикметників певної тематичної групи («Кольорова Україна», «Мої улюблені книги»). <p>Обмін думками на теми, пов'язані із ціннісними орієнтирами.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виконання проекту (наприклад, створення мультимедійної презентації «Як розпоряджатися власними грошима») з використанням прикметників різних ступенів порівняння, складних і присвійних прикметників). <p>Уроки розвитку мовлення</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Докладний усний
--	--	--

		<p>переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи.</p> <p>2. Докладний письмовий переказ тексту, що містить опис природи. Редагування тексту переказу.</p> <p>3. Аналіз письмового переказу.</p> <p>4. Написання твору- опису природи в художньому стилі на основі особистих вражень або за картиною на матеріалі відомих полотен українських пейзажистів. Редагування твору-опису</p>
--	--	---

Здійснимо аналіз шкільних підручників з української мови для учнів 6-х класів.

Міністерство освіти і науки затвердило для використання в освітньому процесі такі підручники:

1. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.).

2. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Авраменко О. М., Тищенко З. Р.).

3. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Заболотний В. В.).

4. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Семенов О. М., Калинич О. В., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В.).

5. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Літвінова І. М.).

6. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Онатій А. В., Ткачук Т. П.) [1, 15, 22, 35, 39].

Сучасні підручники з української мови реалізують основні положення Державного стандарту базової і повної загальної освіти. Згідно з вихідними даними в підручниках вони відповідають певним модельним програмам.

За модельною програмою Н. Голуб та О. Горошкіної створили підручники самі авторки програми, І. Літвінова, А. Онатій і Т. Ткачук, а також колектив під керівництвом О. Семенов. За модельною програмою Заболотного й колективу авторів створені підручники Заболотного О. В., Заболотного В. В. та Авраменка О. М., Тищенко З. Р.

У процесі дослідження ми поставили такі завдання:

- 1) здійснити аналіз теоретичного матеріалу з теми «Прикметник»;
- 2) проаналізувати систему вправ, спрямовану на формування мовленнєвих та стилістичних навичок у шестикласників;
- 3) з'ясувати, чи сприяють пропоновані шкільні підручники розвитку мовленнєвих та стилістичних компетенцій у процесі вивчення прикметника.

Для аналізу ми обрали перші три підручники з вищенаведеного списку як найбільш популярні в школах.

Оскільки підручники створені відповідно до двох різних програм, то автори пропонують свої підходи до вивчення прикметника. Так, у методичному аспекті

вивчення прикметника як частини мови та його граматичних властивостей за підручниками Заболотного О. В., Заболотного В. В. та Авраменка О. М., Тищенко З. Р. є теоретико-практичним, тобто передбачає формування вмінь із граматики шляхом ознайомлення учнів із теоретичними відомостями, розбору і закріплення їх у процесі виконання граматичних вправ. Водночас використаний індуктивний метод спрямовано на підвищення інтересу учнів до процесу навчання, усвідомлене засвоєння граматичного матеріалу.

Теоретичні відомості про прикметник як частину мови, його загальне граматичне значення, про особливості утворення та відмінювання прикметників, про розряди, повні та короткі форми прикметників, ступені порівняння якісних прикметників, стилістичні функції прикметника в аналізованих навчальних підручниках уміщує такі граматичні поняття, як: «прикметник»; «частина мови»; «значення прикметника»; «ознака предмета»; «означення»; «граматична категорія»; «розряд»; «якісні прикметники»; «відносні прикметники»; «присвійні прикметники»; «повні прикметники»; «короткі прикметники»; «стягнена форма»; «нестягнена форма»; «вищий ступінь»; «найвищий ступінь» та інші.

Визначення поняття «прикметник» у підручниках вищезазначених авторів будується з урахуванням загального граматичного значення прикметника, його основних морфологічних ознак та синтаксичної функції. Визначення прикметника як частини мови в сучасних чинних підручниках із української мови для школи подано з урахуванням загального граматичного значення прикметника (називає ознаку предмета або належність комусь) та основних питань, на які ця частина мови відповідає (який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?). В обох підручниках зазначено, що прикметники змінюються за родами, числами та відмінками, причому в підручнику Авраменка О. М., Тищенко З. Р. згадується про узгодження прикметника з іменником. В обох підручниках вміщена інформація, що в реченні прикметник найчастіше виступає у ролі означення, рідше – присудка (у підручнику Заболотного

О.В., Заболотного В. В. наявні приклади). Вважаємо, що варто було б подати приклади речень з прикметниками у ролі підметів, додатків та обставин.

У підручнику Авраменка О. М., Тищенко З. Р. подані такі відомості щодо ролі прикметника в мовленні: «Прикметник може виражати ознаку за розміром, кольором, матеріалом, смаком, відношенням до простору, часом, зовнішністю, внутрішньою властивістю, належністю: великий, зелений, джинсовий, кислий, степовий, ранній, огрядний, розумний, батьків. Прикметники уточнюють та увиразнюють мовлення [1]. У ролі епітетів надають мові образності й емоційності: Тихо пливе блакитними річками льон (М. Коцюбинський)». Підручник Заболотного О. В., Заболотного В. В. зазначено, що прикметники «використовуємо для точного опису людей, тварин, рослин, предметів, явищ, подій тощо. У художньому мовленні прикметники надають висловленню виразності, образності, емоційності...».

До основних морфологічних ознак прикметника в аналізованих підручниках з української мови відносяться рід, число, відмінок, розряд. Автори підручників подають відомості про якісні, відносні та присвійні прикметники та про перехід прикметників, вжитих у переносному значенні, з одного розряду в інший. Поняття про способи порівняння якісних прикметників вводяться за допомогою термінів «проста форма вищого ступеня порівняння», «проста форма найвищого ступеня порівняння», «складена форма вищого ступеня порівняння», «складена форма найвищого ступеня порівняння» із зазначенням груп якісних прикметників, які не мають ступенів порівняння.

Відомості про повні та короткі прикметники, стягнену та нестягнену форми повних прикметників та їх роль у мовленні ілюстровані прикладами. Значну увагу автори підручників приділяють формуванню правописних умінь учнів під час вивчення правил написання складних прикметників, вживання суфіксів прикметників, написання не з прикметників.

Вивчення теоретичних відомостей про прикметник як частину мови передбачається шляхом введення граматичних понять, розбору та закріплення їх у

процесі виконання граматичних та мовленнєвих вправ і є основою для формування умінь відрізняти прикметник від інших частин мови за сукупністю морфологічних ознак; указувати морфологічні ознаки, синтаксичну функцію прикметника в реченні; утворювати форми прикметника; здійснювати морфологічний аналіз прикметника.

У підручнику Голуб Н. Б., Горошкіної О. М. матеріал простежується практично-теоретичний шлях вивчення особливостей прикметника як частини мови. Методичний апарат побудовано так, що учні мають у процесі виконання системи завдань зробити висновки про прикметник, його властивості та роль у мові та мовленні [15]. До виучуваних тем пропонуються проблемні запитання, відповіді на які учні мають знайти, пригадавши вивчене раніше, виконавши систему вправ і як підсумок, розглянувши подану схему та створивши за нею усне повідомлення, презентацію або дібравши 3-4 запитання для доповнення. Стосовно теми «Прикметник» у цьому підручнику введені ті ж терміни, що і у двох раніше проаналізованих.

Формування в школярів мовленнєвих та стилістичних навичок шляхом здійснення щодо прикметника як частини мови, ознайомлення з граматичними поняттями пов'язані з виконанням таких завдань:

1) У підручнику Авраменка О. М., Тищенко З. Р. [1].

- Перепишіть речення, уставивши на місці пропусків прикметники з довідки. У садку лежав ... сніг. Якимові ноги глибоко поринали в сніг і залишали багато ямок. Василько то стрибав у ті ямки, то розгортав ногами ... сніг. ... голі дерева стояли в садку, настовбурчившись замерзлими гілочками, і, наче ..., не ворушилися від вітру. Аж ось здалеку ... хвоєю замаячила ялинка (За М. Коцюбинським).

Довідка. Глибокий, пухкий, чорний, мертвий, зелений.

А. Утворіть і запишіть від одного з прикметників усі можливі форми ступенів порівняння.

Б. Об'єднайтеся в чотири групи. Створіть мультимедійну презентацію опису пір року, використовуючи прикметники різних ступенів порівняння.

- Відредагуйте допис шестикласниці (письмово) і виконайте завдання. Дякую, друзі, за круте привітання! Це самий щасливий день мого життя! Більш кращого я й не чекала! Торт у формі гітари був супернайбомбезніший)) Ви мої найдорогіші!!! Емоції переповнюють! А. З'ясуйте, яку тему на уроці української мови в 6 класі дівчина не засвоїла. Б. Дайте пораду шестикласниці щодо усунення мовленнєвих помилок (усно).

- Напишіть лінгвістичну казку «Про дружбу прикметника з іменником».
- Перепишіть вірш і виконайте завдання.

Книги — морська глибина.

Хто в них пірне аж до дна,

Той, хоч і труду мав досить,

Дивнії перли виносить.

І. Франко

Перли — перламутрові зерна молюсків; коштовна прикраса.

А. Визначте форму та синтаксичну роль прикметників.

Б. Складіть діалог на тему «Моя книжка-перлина», використавши прикметники різних ступенів порівняння.

- Прочитайте текст і виконайте завдання.

Мо к і й. Скажіть, Улю, паляниця! У л я. Паляниця. Мо к і й. Так! Раз паляниця у вас вийшла, це знак того, що скоро навчитеся мови. Б а р о н о в а -К о з и н о. А що таке паляниця? Мокій (голосно). Український білий хліб! Баронова -К о з и н о. А я і досі не знала. Мо к і й. Отож і горе, що їсте, а не знаєте... (За М. Кулішем).

А. Випишіть із тексту відносний прикметник, утворіть його словотвірний ланцюжок.

Б. Висловте думку про сучасне переосмислення слова паляниця.

- Прочитайте вірш і виконайте завдання.

— Чи є що золота дорожче на землі? —

У мудреця спитали якось люди.

Не довго думав мудрий чоловік:
 — Дорожча дружба — є, була і буде!
 — Тоді чому, — сказали, — сталь міцна?
 Міцніша над усе, це знає всяк і всюди.
 Подумав трохи й відповів мудрець:
 — Міцніша дружба — є, була і буде!
 Йому сказали: — Ураган страшний.
 Корчує він дуби, несе руїну всюди.
 — Чи є сильніше що за ураган?
 — Сильніша дружба — є, була і буде!
 Усім смакує не полин, а мед.
 Мед люблять діти і дорослі люди.
 Мед — найсолодший із земних дарів.
 — Солодша дружба — є, була і буде!

М. Мітаров

А. Випишіть виділені сполуки, додавши до прикметника не. Поясніть написання.

Б. Доберіть до вірша заголовок, поясніть його.

В. Закодуйте будь-який прикметник із цього вірша в ребусі.

- Створіть за відеорядом карпатських краєвидів твір-опис (сім–дев'ять речень), використавши прикметники з нн.

2) У підручнику Голуб Н. Б., Горошкіної О. М. [15].

- Дати відповіді на запитання:

Яка роль прикметників у мовленні?

Яку синтаксичну роль виконують прикметники?

У чому полягає багатство мовлення?

Чому деякі відносні прикметники можуть набувати значення якісних?

Коли присвійні прикметники переходять у відносні та якісні?

Які є форми прикметників?

У текстах яких стилів використовують повні й короткі форми прикметників?

Навіщо потрібні ступені порівняння?

Які є ступені порівняння якісних прикметників?

Як правильно утворювати ступені порівняння якісних прикметників?

Коли говоримо кращий, а коли — найкращий?

- Прочитайте текст, уставляючи потрібні за змістом прикметники. Зробіть висновок, як впливають прикметники на точність і виразність мовлення.

Чи дозволено людині помилятися? Комп'ютер, що відправляє людей на ... планети чи то на відпочинок, чи то у відрядження згідно з купленими квитками, припустився помилки й відправив одного з клієнтів на дуже ... планету, з якої ... рейси назад будуть аж через пів року. Клієнт, сконтактувавшись із Комп'ютером, висловив ... обурення: «Як же так?! Настільки ... техніка і така ... помилка!». «Справді, це моя помилка, — відповіла Машина, — я модель третього покоління, і нам дозволили один раз на мільйон випадків допускати збій» (за Р. Шеклі).

Довідка: різний, далекий, найближчий, щирий, сучасний, новий, прикрий.

- Випишіть із тексту прикметники разом з іменниками, до яких вони належать. Поставте питання до прикметників, визначте рід, число та відмінок. Поясніть, від чого вони залежать. Доберіть прикметники до виділених слів.

Якщо хтось із друзів думає, що перебіг вашого мислення неправильний, важливо відверто про це сказати. Необхідно викласти переконливі аргументи, чому саме це неправильно, не турбуючись про те, що ви образитеся. Звісно, ідеться не про намір чіплятися до інших. Варто пам'ятати, що критика, адресатом або джерелом якої ви є, стосується не стільки вас особисто, скільки теми розмови. Люди часто не розуміють, що конкуренція буває дуже корисною. Конкуренція є ефективною формою співпраці й може спонукати людей до кращих результатів (за Б. Оклі).

Чи погоджуєтесь ви з авторкою тексту? Пригадайте, чи траплялися у вашому житті випадки, коли ви критикували чиїсь дії чи хтось критикував ваші. Які почуття

ви переживали? Опишіть їх за допомогою прикметників, використовуючи назви кольорів.

- Прочитайте текст мовчки і перекажіть його. Знайдіть у ньому 5 помилок. Запишіть ці слова й речення в зошиті правильно. Розкажіть, які правила було порушено під час набору тексту. Що треба зробити, щоб у подальшому уникати подібних помилок? Визначте синтаксичну роль прикметника у виділеному реченні. Сформулюйте основну думку тексту.

Японська приказка вчить: «Якщо ви впали, то ніколи не вставайте з порожніми руками». Припустившись помилки, обов'язково зробіть висновки. Бо не помилки і проблеми погіршують якість життя, а неготовність аналізувати їх і шукати причини. От що насправді позбавляє нас майбутніх можливостей. Успішні люди завжди з радістю згадують свої поразки: як банкрутували, яким важким було дитинство і складними взаємини. Почитайте біографію будь-якого мільонера або послухайте розповідь щасливої людини — і ви побачите, що їхні проблеми стали фундаментом для майбутніх радощів. Натомість нещасні зациклюються на своїх проблемах, убачають причину їх в інших людях, постійно відчувають незадоволення. І в результаті не мають ні радості життя, ні можливості розв'язати проблему. Помилки — це наче гостра приправа до страви, що стимулює випити склянку чистої води. Помилки природні для людини. На них не варто напошуватися, але треба сприймати їх як невід'ємну частину майбутніх досягнень (з інтернету).

- Складіть карту пам'яті «Прикметник».
- Зробіть компліменти двом однокласникам / однокласницям, використовуючи якомога більше прикметників.
- Напишіть есе на одну з тем: «Кожен може помилятися» «Мої найважчі помилки».

- Спишіть вірш Дмитра Білоуса, уставляючи пропущені букви. Поясніть написання слів. З'ясуйте, яку роль виконують у тексті прикметники (зображальну, емоційну, називну, оцінну тощо).

Ніжна, мила, світанкова,
 Ясна, чиста, кол..скова,
 М..лодійна, дзвінкотюча,
 Дивна, радісна, співуча,
 Лагідна, ж..ва, казкова,
 Красна, чарівна, шовкова,
 Найдорожча, добра, власна,
 Мудра, сонячна, пр..красна,
 Солов'їна, барвінкова
 Українська мова!

- Випишіть із підручника літератури текст на 60–70 слів, підкресліть у ньому прикметники, визначте групи за значенням.
- Опишіть за допомогою прикметників гарний і поганий настрій.
- Напишіть есе на одну з тем: «Мовна палітра весни (зими)» «Мої улюблені прикметники» «Прикметники вихідного дня».
- Прочитайте виразно текст. Який настрій викликав у вас вірш Надії Красоткіної? Що ви «побачили» й «почули» під час читання тексту? Якою зимою вважаєте ви?

Зима у нас буває холоднюча,
 Морозяна, сердита і тріскуча,
 І хуртовинна, заметільна, сніжна,
 То затишна і романтична, й ніжна.
 І сніговійна, білоброва й зовсім гола.

То запізнiла, завірюшна, хмурочола.

Похмура, блискотлива і білява,

І сніжно-синя, і завалиста, й лукава...

А ще безсніжна, спізнена буває,

То закидна — все снігом закидає.

То дощовита, мокра, дощова,

Нудлива, чорна і розкисла геть бува.

І затяжна зима також у нас буває,

Тоді, коли весну не підпускає.

Визначте групи прикметників за значенням. Яку роль вони виконують у тексті? Доберіть 5–7 прикметників для характеристики зими. Випишіть спільнокореневі прикметники, виконайте розбір їх за будовою

- Складіть по 3 речення з прикметниками «лебединий», «заячий», щоб у кожному прикметник належав до різних груп за значенням.
- Перетворіть текстову інформацію про вживання великої букви в присвійних прикметниках у колаж, схему чи таблицю.
- Напишіть есе на одну з тем: «Біле свято зими» «Зимові прикметники».

Випишіть із речень прикметники, визначте відмінки, виділіть і позначте закінчення. Висловіть припущення, за якою ознакою прикметники поділяють на повні й короткі форми.

1. Зеленеє жито, зелене, хороші гості у мене. Зеленеє жито ще й овес, тут зібрався рід наш увесь. 2. То чорна хмара наступає, то дрібен дощик накрапає. 3. Нічка розсипала зіроньки яснії. 4. Прощай, дівчинонько, серце коханеє, прощайте кучері, личко рум'янеє. 5. Ой зійди, зійди, ясен місяцю (нар. творчість). 6. За синее небо, за

жовте колосся боротися треба, щоб краще жилося (Ф. Тишко). 7. Зоре моя вечірняя, зійди над горою (Т. Шевченко).

- Випишіть із поетичних творів речення з прикметниками повної нестягненої форми однини й множини та короткої форми. Підкресліть закінчення. Поміркуйте, чому в поетичних творах частіше використовують прикметники повної нестягненої форми.

- Послухайте українські пісні, випишіть із них 6–7 прикладів речень із повними нестягненими й короткими формами прикметників.

Здійсніть спостереження і запишіть 2–3 рекламні слогани, у яких використано прикметники, що мають ступені порівняння. Поміркуйте, з якою метою це зроблено.

- Утворіть від слів «добрий», «чесний», «старий», «великий» прикметники суфіксальним способом, щоб вони набули зменшувально-пестливого відтінку, а також відтінків презирливості, згрубіlosti. Здійсніть рефлексію в будь-який спосіб. Зробіть висновки.

- Складіть по 2 речення зі словами «лютий», «вихідний», «учений», щоб в одному слово було прикметником, а в другому перейшло в іменник.

- Запишіть епітети, якими ви описали б тих, кого любите: молодших сестричку чи братика, племінника чи племінницю, хатнього улюбленця. Виділіть у цих словах суфікси. Якого значення вони надають словам? Як часто ви застосовуєте такі слова в побуті?

- Утворіть і запишіть прикметники за допомогою суфіксів, що надають зменшено-пестливого відтінку, а також відтінку неповноти вияву ознаки. Складіть речення з будь-якими двома прикметниками.

Зразок. Теплий — тепленький — теплуватий, теплющий. Великий, вузький, легкий, низький, синій, солоний, твердий.

- З поданими словами складіть і запишіть пари речень так, щоб у першому реченні не з прикметником потрібно було писати разом, а в другому — окремо. Запишіть утворені речення. Які із цих прикметників можна використати для

характеристики людини? Доберіть по 5–6 прикметників, що називають риси характеру людини, які ви засуджуєте і які схвалюєте.

- Поясніть значення фразеологізмів. У яких ситуаціях використовуємо їх? Обґрунтуйте написання не з прикметниками. Не святі горшки ліплять. Глянути недобрим оком. Невисокої проби. Нелюдським голосом. Небагатий на розум. Хто по морю плавав, тому калюжа не страшна. Хоч річка й невеличка, а береги ламає. В ополонці вогонь не страшний.

- Розкажіть, як змінюється колір неба залежно від погоди або часу доби, використовуючи складні прикметники.

- Напишіть продовження тексту Євгена Гуцала. Якого кольору слова? Тихесенько вимовляю слово «зелений», і постає переді мною все зелене, і я вже чомусь не сумніваюсь, що й саме це слово зеленого кольору. Вимовляю слово...

- Прочитайте виразно текст (с. 150). Випишіть із нього прикметники, визначте морфологічні ознаки їх. Що ви «побачили» й «почули» під час читання тексту? Яку роль виконують у тексті прикметники (зображальну, емоційну, називну, оцінну тощо)? Утворіть усі можливі ступені порівняння від будь-якого якісного прикметника. Запропонуйте власний варіант весняного, літнього чи осіннього натюрморту.

Натюрморти бувають різними. Весняні композиції зазвичай складають із квітів: конвалій, тюльпанів, пролісків. У літніх натюрмортах також є квіти, але їх розбавляють дрібними ягодами й фруктами: вишнею, сливою, яблуками або грушами. Осінній натюрморт складають із овочів і фруктів. Традиційно зображують гарбузи, яблука, виноград, кукурудзу і, звичайно ж, яскраві листки. Тому картини виходять позитивними й різнокольоровими. Зимові натюрморти відображають новорічний настрій, тому композиції для них найчастіше складають з мандаринів, зелених гілок і шишок, запалених свічок (з інтернету).

- Розгляньте репродукцію картини Катерини Білокур «Богданівські яблука». Доберіть прикметникові епітети, що характеризують яблука. Поділіться своїми

враженнями від картини. Використайте прикметникові епітети на позначення самотньої ознаки предмета, явища, поняття, дії.

- Складіть казку «Пригоди Прикметника в Морфології».

3) У підручнику Заболотного О. В., Заболотного В. В. [22].

- Знайдіть у поданих описах прикметники

Художній стиль

Пролісок – квітка ніжна, але смілива й нетерпляча. Ще не зійде сніг, а вже через весняну сніго-льодову скоринку пнеться цупкий паросток (Ю.Смолич).

Науковий стиль

Пролісок – багаторічна тіньовитривала ранньовесняна рослина заввишки 10-20 см. Стебло безлисте, голе, листки прикореневі (З енциклопедії).

Поміркуйте, у тексті якого стилю прикметники допомагають образно змалювати пролісок, а в якому – виражають точні ознаки цієї квітки.

Зробіть висновок про роль прикметника у мовленні.

- Напишіть твір-опис (5-6 речень) на одну із запропонованих тем «Засніжені вулиці», «Річка заснула в берегах». Використайте кілька прикметників у переносному значенні.

- Складіть діалог (6-7 реплік) на тему «Мій будинок». У діалозі порівняйте будинок, у якому ви мешкаєте, з будинком вашого співрозмовника/вашої співрозмовниці. Використайте щонайменше два прикметники вищого або найвищого ступеня порівняння.

- Прочитайте уривок з народної думи. Визначте, у якій формі (короткій, повній стягненій чи повній нестягненій) використано всі прикметники. Поміркуйте, чи надали ці форми емоційної піднесеності твору.

Ой у святую неділеньку

рано-пораненьку

не сизії тумани уставали,

не буйнії вітри повівали,

не чорнії хмари наступали,
не дрібнії дощі накрапали,
коли три брати із города Азова,
із турецької бусурменської
великої неволі утікали.

Хто зможе в поданому тексті найти такі художні засоби: епітети, персоніфікацію, анафору? Для чого їх використано?

Отже, у підручниках з української мови прикметник розглядається як одна з найважливіших частин мови в сукупності її граматичних категорій та ролі у тексті. Автори аналізованих підручників з української мови здійснили спробу поєднати вивчення дієслова як частини мови з роботою над текстами різних стилів та жанрів. Значною мірою це вдалося авторам Голуб Н.Б., Горошкіній О.М., які запропонували різноманітні завдання, спрямовані на розвиток мовленнєвих та стилістичних компетенцій школярів. Слід зазначити, що створюючи підручник за своєю програмою, врахували, що в ній передбачені роботи з розвитку мовлення у складі кожного уроку. Тоді як у двох інших підручниках відповідно до програми Заболотного О.В. передбачені окремі уроки розвитку мовлення, де не завжди відчувається зв'язок з теоретичним матеріалом.

Таким чином, аналіз шкільних підручників засвідчив, що вивчення прикметника як частини мови відображає структурно-семантичний аспект, тобто прикметник представлено в трьох напрямках: структурному (морфологічна форма), семантичному (лексичне значення дієслова) та функціональному (особливості вживання в мовленні), які є взаємопов'язаними. Вважаємо, що для організації роботи щодо вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах найбільш адаптованими є програма й підручник Голуб Н.Б., Горошкіної О.М..

2.2 Аналіз рівня сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів у процесі вивчення прикметника в середній школі

З метою визначення рівня сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів було проведено анкетування серед учителів української мови та літератури, бесіди, аналіз уроків, спостереження за освітнім процесом та діагностувальні роботи серед учнів 6 класу на базі Чайкинського навчально-виховного комплексу Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області.

Для з'ясування реального стану обізнаності вчителів-словесників із поняттями «мовленнєва компетенція», «стилістична компетенція», визначення особливостей формування комунікативних умінь у процесі вивчення прикметника на уроках української мови; виявлення основних форм, методів і прийомів навчання; з'ясування основних труднощів, які виникають в учнів під час вивчення теми «Прикметник» у 6 класі, учителям-філологам було запропоновано анкету (Додаток А). В анкетуванні взяли участь 6 учителів-словесників Чайкинського навчально-виховного комплексу та Новгород-Сіверського ліцею Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області.

У процесі опитування необхідно було з'ясувати такі моменти:

- 1) Як учителі-словесники розуміють поняття «мовленнєва компетенція», «стилістична компетенція», «функціонально-стилістичний підхід»;
- 2) Які форми, методи, прийоми та сучасні технології використовують для формування мовленнєвої та стилістичної компетенцій в учнів 6 класу у процесі вивчення прикметника, які з них є, на думку педагогів, найбільш ефективними;
- 3) Які труднощі виникають в учнів у процесі вивчення прикметника як частини мови;
- 4) Які типові мовленнєві помилки простежують учителі в учнів 6 класів у процесі вивчення теми «Прикметник»;
- 5) Які теми для учнів є найскладнішими для засвоєння;

б) З якими темами в процесі вивчення прикметника в учнів 6-х класів виникає найменше труднощів.

Як засвідчили результати відповідей учителів на перше запитання «Розкрийте сутність понять «мовленнєва компетенція учня», «стилістична компетенція учня», «функціонально-стилістичний підхід до вивчення мови» педагоги певною мірою усвідомлюють значення цих понять. Були надані відповіді такого характеру: «Під мовленнєвою компетенцією ми розуміємо вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях»: «Це знання мови та вміння доречно користуватися нею в конкретних ситуаціях спілкування»; «Знання мовних засобів та вміння їх застосовувати на практиці»; «уміння планувати свою мовленнєву поведінку», «Це володіння нормами вербального й невербального спілкування». Найповнішою була відповідь: «Мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й правильно використовувати мову на практиці, послуговуватися при цьому як мовними, так і позамовними, інтонаційними засобами виразності мовлення». Учителі-філологи дали такі визначення поняття «стилістична компетенція» – «уміння стилістично забарвлювати мовлення; створювати власні висловлювання різних типів і жанрів», «уміння будувати зв'язне висловлювання, застосовувати засоби мовлення в залежності від ситуації спілкування», «володіння засобами стилістики в різних ситуаціях», «вибір стилістичних засобів залежно від комунікативної ситуації», «вміння використовувати засоби стилістики в різних ситуаціях, аналізувати зв'язні висловлювання з точки зору стилістики». Функціонально-стилістичний підхід до вивчення мови учителі визначили як «дослідження мовних явищ з боку їх функціонування у різних стилях».

Відповідаючи на запитання «Як ви оцінюєте рівень мовленнєвої компетенції учнів?», учителі констатували, що мовленнєва компетентність сформована на високому рівні лише в 10% учнів 6 класів, на достатньому – 30%, на середньому – 56%. Ще нижчою була оцінка стилістичної компетенції учнів: на високому рівні

лише в 3% , на достатньому –25 %, на середньому рівні – 69%, на низькому – 3%. Такі отримані результати, на жаль, не можна вважати оптимістичними, оскільки більшість здобувачів освіти, на думку вчителів, перебувають на середньому рівні.

Аналіз відповідей на запитання анкети «Які мовленнєві помилки під час вивчення прикметника найчастіше трапляються в мовленні учнів?» показав, що типовими мовленнєвими помилками учнів у процесі вивчення прикметника є такі: «вживання прикметників, властивих суржику, діалектизмів: книжна шафа, інтересний випадок, вірна відповідь, сьогоднішня подія (правильно книжкова шафа, цікавий випадок, правильна відповідь, сьогоднішня подія) (вказали 100% педагогів); неправильне вживання прикметника у невластивому йому значенні через схоже мовне оформлення: дружний потиск, але дружній клас (вказав 51% учителів); «неправильне утворення форм ступенів порівняння прикметників: більш дорогий, більш дорогіший, самий дорогий, найбільш дорожчий, найдорогіший (правильно більш дорогий, дорожчий, найбільш дорогий, найдорожчий (на це вказали 85% учителів); вживання форми родового відмінка іменника без прийменника у сполученні з прикметником у простій формі вищого ступеня при порівнянні: Сашко вищий Василька (правильно Сашко вищий, ніж Василько/від Василька/за Василька) (вказав 51% педагогів); неправильне утворення присвійних прикметників чоловічого роду від іменників: Артемин портфель, Сергієв зошит (правильно Артемієв, Сергієв), вживання прикметників з суфіксами -анн-, -енн- замість співзвучних дієприкметників з суфіксами –ан-, -ен- і навпаки: неказанне слово, незрівняна мова (вказали 17% педагогів), вживання слів зі зменшувальними суфіксами та суфіксами зі значенням згрубілості, властивих діалектним формам: малесінький, тонечкий, великезний, великенний (назвали 34% учителів); недоречне вживання повної нестягненої форми прикметників як вияв впливу діалектизмів: вдягнув старую одежу (замість стару), зробив великіє очі (правильно великі) (вказали 17% педагогів). Усі опитані вчителі назвали типовими помилки при написанні складних прикметників, при вживанні н та нн у прикметниках, не з

прикметниками на письмі. Проте лишилося поза увагою вчителів-словесників невмотивоване вживання слів різної стилістичної належності та емоційно-оцінного забарвлення, невдале використання засобів образності.

Із тем, які засвоюються учнями найважче, вчителі вказали на такі: «Ступені порівняння якісних прикметників», «Творення прикметників», «Написання складних прикметників», «Написання прізвищ прикметникового походження». Найлегшими темами для засвоєння розділу «Прикметник» виявилися, як зазначили вчителі, такі: «Написання не з прикметниками». «Правопис прикметникових суфіксів», «Н та nn у прикметниках». Отже, знання типових помилок, а також найважчих тем для засвоєння учнів під час вивчення теми «Прикметник» дозволить нам розробити відповідну систему вправ і завдань з метою їх уникнення. Одним із завдань нашого опитування було з'ясування тих негативних чинників, які впливають на формування мовленнєвої та стилістичної компетентності учнів.

Аналіз відповідей на запитання анкети «Які, на Вашу думку, основні причини зниження мовленнєвої компетенції учнів?» засвідчив, що вчителі вказали на такі основні чинники: 17% опитаних зазначили, що тема «Прикметник» є однією з найважчих із морфології для засвоєння школярами». 68% опитаних основну причину вбачають у відсутності мотивації дітей до засвоєння мовленнєвих норм. Усі вчителі назвали головну причину – тривале дистанційне навчання в умовах війни. 17% учителів вважають, що негативним фактором низького рівня є відсутність дидактичного матеріалу для розвитку мовленнєвої та стилістичної компетенції учнів. Серед інших причин, які сформулювали вчителі, можна зазначити ще такі: «важкий перехідний період учнів 6 класів», «відсутність у підручниках спеціальних вправ і завдань», перевантаженість навчальних програм», «розсіяність уваги учнів». Вихід із такої ситуації вчителі вбачають у необхідності розвантаженні програми на користь вивчення теми «Прикметник» (34% опитаних). На нашу думку, модульні програми адаптовані, створені з урахуванням вікових та психологічних можливостей шестикласників. Цю проблему необхідно розв'язувати комплексно шляхом

систематичного й цілеспрямованого навчання, розроблення ефективних форм, методів і прийомів вивчення прикметника, а також упровадження інноваційних технологій. Не останню роль відіграє й правильний вибір програми та підручників, адже їхні автори передбачають неоднакові підходи до вивчення матеріалу.

На запитання «Які форми і методи використовуєте з метою формування мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів?» учителі назвали найпоширеніший – це метод вправ (85%), також вважають ефективним метод евристичної бесіди (34%); метод усної презентації навчального матеріалу (17%); робота з підручником (34%); метод аналізу (34%); робота з таблицями та схемами; метод спостереження й аналізу мовних явищ (17 %); інтерактивні методи (17 %); проєкти технології (17 %).

Відповідаючи на запитання анкети «Чи достатньо представлено в чинних підручниках з української мови вправ і завдань з теми «Прикметник» з метою мовленнєвої та стилістичної компетенції у школярів?», 85% учителів зауважили, що в підручниках з української мови у достатній кількості вправ і завдань, які спрямовані на розвиток мовленнєвих умінь. 17 % опитаних наголосили, що необхідно посилити змістовий компонент підручника вправами творчого характеру, вправами, спрямованими на роботу з текстами різних стилів.

Із відповідей учителів на останнє запитання анкети ми дізналися про шляхи формування мовно-мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів. На думку педагогів, необхідно «запроваджувати спецкурси з розвитку мовлення», «у процесі вивчення прикметника використовувати інтерактивні вправи і завдання», «залучати школярів до активної мовленнєвої діяльності на уроках української мови», «приділяти увагу стилістичним функціям прикметника в різних стилях мовлення», «частіше пропонувати учням аналізувати тексти зі стилістичної точки зору» тощо. Конкретної відповіді щодо можливості застосування функціонально-стилістичного підходу під час вивчення прикметника не було.

Отже, на основі здійсненого опитування ми виявили, що вчителі усвідомлюють важливість формування мовленнєвої та стилістичної компетенцій в учнів у процесі

вивчення прикметника як частини мови, проте вказують на недостатній рівень її сформованості. Фрагментарні знання щодо особливостей упровадження функціонально-стилістичного підходу, недостатньо сформовані вміння учителя використовувати на уроках інтерактивні технології та інноваційні методи навчання, невпевнене володіння засобами дистанційного навчання значно знижує ефективність навчання. З огляду на це нагальною є потреба в удосконаленні теоретико-методичної підготовки вчителів-словесників, усвідомленні ними необхідності в активному провадженні ефективних форм, методів і прийомів засвоєння знань, формуванні вмінь і навичок організації такої діяльності, що сприятиме здійсненню функціонально-стилістичного підходу з розвитку мовленнєвої та стилістичної компетенції учнів у процесі вивчення прикметника.

Наступним етапом нашого дослідження був аналіз рівня сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенцій в учнів 6 класів у процесі вивчення прикметника. Ми поставили такі основні завдання: 1) розробити критерії та рівні сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенцій учнів у процесі вивчення прикметника; 2) розробити діагностувальні завдання для проведення констатувального зрізу знань шестикласників; 3) провести констатувальний етап та на основі аналізу виконаних учнями робіт з'ясувати рівень сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенцій в школярів. Констатувальний експеримент було проведено на базі Чайкинського навчально-виховного комплексу Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області в 6 класі. Кількість здобувачів освіти – 10. Для перевірки рівня сформованості в учнів основних знань і вмінь із морфології було враховано основні вимоги навчальної програми з української мови, створеної на основі модельної програми [«Українська мова. 5–6 класи» \(автори Заболотний О.В. та ін.\)](#) під час вивчення морфології в 6 класі та визначено критерії та показники засвоєння основних понять із теми «Прикметник», що представлені в таблиці 2.2.1:

Таблиця 2.2.1

Критерії та показники засвоєння основних понять із теми «Прикметник»

Критерії	Показники
Уміння відрізнити морфологічну категорію від подібної.	<ul style="list-style-type: none"> ● Виявляти прикметника до самостійної частини мови за його лексичними, морфологічними та синтаксичними ознаками, відрізнити від інших частин мови; ● Порівнювати, зіставляти, класифікувати прикметники за лексичними, морфологічними, синтаксичними ознаками
Уміння узагальнити матеріал з морфології	<ul style="list-style-type: none"> ● Визначати морфологічні (рід, число, відмінок), лексичні (групи за значенням), синтаксичні ознаки, виконувати для цього всі необхідні дії ● Змінювати прикметники відповідно до їх морфологічних особливостей, ставити прикметники в зазначених формах
Уміння користуватися морфологічними знаннями в самостійних творчих роботах	<ul style="list-style-type: none"> ● Правильно, доцільно, стилістично виправдано використовувати в мовленні прикметники; ● Користуватися різноманітними прикметниками у власних висловлюваннях

Відповідно до критеріїв було визначено чотири рівні сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенції школярів: високий, достатній, середній, низький, що представлені в таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Рівні сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів у процесі вивчення теми «Прикметник» у 6 класі

<i>Рівні</i>	<i>Критерії оцінювання</i>	<i>Бали</i>
Високий	<p>Учень/учениця має ґрунтовні знання з теми «Прикметник», зокрема чітко розпізнає, виписує та групує прикметники за певними ознаками, обґрунтовує належність прикметників до груп за значенням.</p> <p>На високому рівні характеризує морфологічні ознаки прикметника, самостійно визначає в реченні синтаксичну роль прикметника. Самостійно пояснює роль прикметника у досягненні інформативності, точності, експресивного забарвлення мовлення.</p> <p>Самостійно утворює прикметники різними способами, зокрема творення присвійні та складні прикметники, пояснює процес творення.</p> <p>Без труднощів утворює ступені порівняння прикметників. Пояснює механізм їх творення, правильно використовує різні форми прикметників у власному мовленні.</p> <p>Під час морфологічного аналізу правильно визначає рід, число, відмінок, тверду та м'яку групу, повну стягнену, повну нестягнену, коротку форми прикметників.</p> <p>Визначає в прикметниках орфограми, обґрунтовує написання, записування правильно слів з вивченими орфограмами.</p> <p>Розв'язує ситуаційні завдання, пов'язані з уживанням прикметників.</p>	10-12

	<p>Створює усні висловлювання, письмові тексти визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід, точно, доречно, стилістично вмотивовано, правильній граматичній формі використовує прикметники, у тому числі як виражальні засоби.</p> <p>Самостійно редагує тексти, у яких є помилки щодо вживання та правопису прикметників</p>	
Достатній	<p>Учень/учениця має достатній рівень знань з теми «Прикметник», зокрема чітко розпізнає, виписує та групує прикметники за певними ознаками, обґрунтовує належність прикметників до груп за значенням.</p> <p>Може пояснити роль прикметника у досягненні інформативності, точності, експресивного забарвлення мовлення</p> <p>Визначає морфологічні ознаки, синтаксичну роль прикметника. Проте не завжди оперативно реагує на запитання і завдання вчителя.</p> <p>Самостійно утворює прикметники різними способами, зокрема творення присвійні та складні прикметники, пояснює процес творення.</p> <p>Утворює ступені порівняння прикметників. Пояснює механізм їх творення, проте іноді допускає помилки при вживанні форми ступенів порівняння прикметників у власному мовленні, які оперативно виправляє за незначною підказкою з боку вчителя.</p> <p>Під час морфологічного аналізу правильно визначає рід, число, відмінок, тверду та м'яку групу, повну</p>	7-9

	<p>стягнену, повну нестягнену, коротку форми прикметників.</p> <p>Визначає в прикметниках орфограми, обґрунтовує написання, записування правильно слів з вивченими орфограмами, допускає незначні помилки у складних випадках</p> <p>Розв'язує ситуаційні завдання, пов'язані з уживанням прикметників, іноді з певною допомогою вчителя</p> <p>Самостійно використовує набуті знання з теми «Прикметник» під час створення усних висловлювань, письмових текстів визначених типів, стилів і жанрів, зважаючи на мету, адресата, власний життєвий досвід, проте допускає деякі неточності.</p> <p>Редагує тексти, у яких є помилки щодо вживання та правопису прикметників</p>	
Середній	<p>Учень/учениця на середньому рівні володіє знаннями з теми «Прикметник», зокрема допускає помилки під час розмежування прикметника та інших частин мови, визначення належності прикметників до груп за значенням.</p> <p>Недостатньо розуміє роль прикметника у мовленні, тому допускає суттєві помилки щодо їх призначення.</p> <p>З допомогою вчителя визначає морфологічні ознаки, синтаксичну роль прикметника, утворює прикметники різними способами, допускає помилки при творенні прикметників, ступенів порівняння прикметників, оскільки не повністю розуміє механізм їх творення.</p> <p>Під час морфологічного аналізу допускає значні помилки при визначенні відмінків, твердої та м'якої</p>	4-6

	<p>групи, форм прикметників.</p> <p>Допускає помилки у словах в з вивченими орфограмами.</p> <p>Не в повній мірі застосовує набуті знання з теми «Прикметник» під час створення усних висловлювань, письмових текстів.</p> <p>Відчуває труднощі під час редагування текстів, у яких є помилки щодо вживання та правопису прикметників</p>	
Низький	<p>Учень/учениця на низькому рівні володіє знаннями з теми «Прикметник», зокрема допускає помилки під час розмежування прикметника та інших частин мови, не вміє визначати груп прикметників за значенням.</p> <p>Не розуміє роль прикметника у мовленні, тому допускає суттєві помилки щодо їх призначення.</p> <p>З допомогою вчителя визначає морфологічні ознаки, синтаксичну роль прикметника, Погано розуміє механізм творення прикметників, ступенів порівняння прикметників, тому в процесі мовлення допускає багато неточностей.</p> <p>Під час морфологічного аналізу допускає значні помилки при визначенні відмінків, твердої та м'якої групи, форм прикметників.</p> <p>не дотримується правил написання прикметників з вивченими орфограмами.</p> <p>Не застосовує набуті знання з теми «Прикметник» під час створення усних висловлювань, письмових текстів.</p> <p>Відчуває труднощі під час редагування текстів, у яких є помилки щодо вживання та правопису прикметників</p>	1-3

Відповідно до рівнів сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів у процесі вивчення теми «Прикметник» в 6 класі було розроблено діагностувальні завдання (додаток Б), основна мета яких – перевірити в школярів уміння характеризувати лексичні, морфологічні та стилістичні ознаки прикметників, визначати рід, число, відмінок, синтаксичну роль прикметників, пояснювати роль прикметників у тексті, утворювати форми ступенів порівняння прикметників, уживати прикметники у власному мовленні відповідно до визначеного стилю мовлення.

За допомогою першого завдання ми перевіряли знання шестикласників про лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості прикметників. Відповідаючи на запитання «Які лексико-морфологічні та синтаксичні ознаки відрізняють прикметники від інших частин мови? Яка їх роль у мовленні?», 90 % учнів вказали на загальну частиномовну сутність прикметника (позначають ознаку предмета або вказують на приналежність) та граматичні питання (відповідають на питання який? чий?). 50% дітей серед суттєвих ознак прикметника, що відрізняють його від інших частин мови, назвали групи за значенням; 10% – зазначили, що прикметники змінюються за родами, числами та відмінками; 30% – написали про повні та короткі форми прикметників; 10% – зазначили, що прикметник найчастіше виконує в реченні роль означення, рідше – присудка. Лише 30% учнів писали, що прикметники збагачують, прикрашають нашу мову, допомагають точніше висловити свою думку, дають можливість повно описати якийсь предмет, передати всі його ознаки. Решта учнів для окреслення ролі прикметників у мовленні використали речення типу «Прикметники роблять наше мовлення красивішим». Жоден учень не наголосив на стилістичній забарвленості прикметників, на здатності прикметників надавати тексту експресивності, виразності.

За допомогою другого завдання «Запиши текст, доповнюючи його словами, які, на твою думку, найбільш доречні» перевірялося вміння шестикласників

добирати прикметники відповідно до контексту, узгоджувати їх з іменниками та здатність усвідомити, як залежно від дібраних прикметників змінюється зміст поданого тексту. Був запропонований такий текст:

Нещодавно ... ліс мінився ... барвами, а сьогодні він ... . Лише ... дуби зберегли ... вбрання.

Ноги глибоко утопають в ... листі, яке ... ковдрою лягло на ... землю. Незабаром настануть ... морози. Засяє тоді ... ліс на ... сонці ... діамантами.

Також були надані додаткові завдання з метою перевірки вміння учнів визначати рід, число, відмінок, синтаксичну роль прикметників.

Дібрані учнями прикметники були майже однакові (ліс густий, темний; барви різні; дуби високі, великі; вбрання зелене, листяне; листя зелене, жовте; ковдра жовта, кольорова; земля суха, чорна; морози сильні; сонце яскраве; діаманти блискучі). Лише 2 учні (20%) використали епітети ліс похмурий, мовчазний; листя золоте, м'якеньке; морози сердиті та ін.). Учні з незначною кількістю помилок визначили рід, число та відмінок дібраних прикметників. Їх синтаксичну роль. Проте лише один учень (10%) визначив роль останнього прикметника в першому реченні як присудок. Щодо значення прикметників у цьому тексті відповіді були аналогічні відповідям на запитання першого завдання.

У третьому завданні школярам було запропоновано виписати з поданого тексту прикметники у три колонки: якісні, відносні, присвійні. Ще потрібно було з прикметником батьківське скласти 2 речення, щоб в одному він був відносним, а в другому присвійним, а також знайти помилки і написати, як їх можна усунути.

Учні працювали з таким текстом:

Хлібне батьківське поле за поліським селом розляглося. Сяюче дихання воно чує щодня. Як були колоски молодими, то дивилися в небо, у простір. Все здавалось прекрасним і простим: вітер, хвилі і сонце над ними. В кімнаті свіжий хліб запах... І я вже у херсонським краю, у безмежних опинивсь степах.

Завдання на високому рівні виконали лише 20%. 80% учнів правильно вписали та розподілили прикметник відповідно до груп за значенням, проте скласти 2 речення з прикметником «батьківське» (в одному як відносний прикметник, у другому – як присвійний) зуміли лише 40%. Решта склали обидва речення так, що вищезазначений прикметник був ужитий як відносний. Викликало труднощі й завдання знайти помилки (порушення милозвучності – вживання літери в замість у, і замість й, суфікса сь замість ся) та написати, як їх усунути. Це завдання без помилок зробили тільки 2 учні. 30% учнів визначили тип помилки, але замість чіткої відповіді переписали текст у виправленому варіанті, при цьому знайдені були не всі помилки. 50% цю частину завдання не виконували

У четвертому завданні було запропоновано знайти серед поданих речень ті, у яких форми прикметників є недоречними, і записати ці речення, змінивши форму прикметників та пояснити свій вибір.

У чистім полі біл камінь лежить, ой на тім каменю сиз орел сидить. (*Нар. творч.*) В українських лісах росте красуня-царівна із золотими кучерями — лілія лісова. Побачити її можна у листяних і мішаних лісах. У неї є корінь, який називають цибулиною. Довгеє соковитеє стебло. Широкії зеленії листочки. Квіти лілії рожевії. Лілія лісова – рідкісна рослина. Вона занесена до Червоної книги України (*З підручника*). Як увійшов королевич у нову світлицю, то запитав свою милу на її лавиці: “Очі мої каренькії, чом не глянете? Уста мої сахарнії, чом не мовите? Ручки мої паперовії, чом не робите? Ніжки мої біленькії, чом не ходите?” Як будеш годен, то не будеш голоден. (*Нар. творч.*) Нічко лукавая, нічко цікавая, нащо людей чарувать? (О. Романова.) Ніч яка місячна, зоряна, ясна, видно, хоч голки збирай. (М.Старицький). Спадає з клена зелен лист вечірньою годиною і солов’їний тихий свист гуляє над долиною. (А.Малишко)

70% учнів правильно вписали речення «Довгеє соковитеє стебло. Широкії зеленії листочки. Квіти лілії рожевії», замінивши в них повну нестягнену форму прикметників на повну стягнену, і пояснили, що в науковому стилі повна нестягнена

форма прикметників є недоречною. 30% учнів помилково вписали перше й останнє речення, замінивши коротку форму прикметників чоловічого роду однини на повну, пояснивши, що слів «біл», «сиз», «зелен» в українській мові немає. 20% учнів вирішили, що помилково написане слово «паперовії».

П'яте завдання було запропоноване учням з метою перевірити знання вивчених орфограм у прикметниках. Шестикласники мали записати подані словосполучення, знімаючи ризик і вставляючи, де треба, пропущені букви. Також треба було вказати, якому стилю властиві такі сполучення слів та чи наявні серед них такі, що не притаманні цьому стилю мовлення, й обґрунтувати свою думку.

Словосполучення для аналізу:

М'яз..ва напруга, леген..ва вена, гвинт..вий прес, силіці..ва мікросхема, плеч..вий та вінц..вий суглоби, тигр..ва акула, багато/ківш..вий екскаватор, поплавц..вий датчик, корен..ва система рослини, не/сприятл..ві умови, не/гладенькі, а шершаві долоні, не/наголош..ний голосний, не/перехідне дієслово, не/вдячний хлопчисько, довго/тривалий період, істор...ко/культурн..ий екскурс.

40% учнів виконали завдання правильно. Вони вставили правильно пропущені букви в суфіксах, написали прикметники з не та складні прикметники, зазначили, що сполучення слів здебільшого вживаються в науковому стилі, крім «не гладенькі, а шершаві долоні, невдячний хлопчисько», оскільки слова зі зменшувально-пестливими суфіксами цьому стилю не властиві. 40% учнів допустили помилки при написанні слів «плечовий», «силіцієва», «багатоківшовий». 70% учнів правильно написали складні слова, 50% помилилися при написанні прикметників з не. Частина завдання щодо визначення стильової приналежності поданих сполучень слів 60% учнів не виконували.

Важливим елементом діагностування є виявлення вміння школярів правильно, доречно використовувати прикметники у зв'язному висловлюванні, створеному відповідно до комунікативної ситуації. З огляду на це було запропоновано шестикласникам описати, який вигляд має ліс (річка або поле) в сонячний день та в

хмарну погоду, використавши форми ступенів порівняння якісних прикметників. Також учні мали записати їх назву над прикметниками. Результати аналізу творчих робіт засвідчили, що не всі учні уміють без помилок утворювати форми ступенів порівняння прикметників (60%). Більшість творів складалася з двох частин: у першій опис річки або лісу в сонячний день, у другій – у хмарну погоду. При цьому відсутнє будь-яке порівняння обраного об'єкта в різну погоду. Учні використовували форми ступенів порівняння якісних прикметників у реченнях типу «А в цьому місці річка трохи ширша (1 учень написав «широкіша»)). Творчим роботам 80% учнів притаманні однотипні речення, повтори, просторічні та діалектні слова, майже повна відсутність слів у переносному значенні, орфографічні помилки (у т.ч. в суфіксах прикметників), порушення милозвучності, Лише 20% учнів ввели у твори-описи епітети, що дало можливість емоційно, суб'єктивно-оціночно висловити захоплення красою природи в сонячні дні та передати настрій від споглядання тих же об'єктів у похмуру погоду. Це свідчить про те, що школярі не в повній мірі володіють умінням писати творчі роботи, вільно висловлювати власні думки, передавати емоції, «малювати» картини природи засобами мови, дотримуватися принципу стилістичної єдності.

Загальні причини помилок зумовлені недостатнім мовленнєвим розвитком учнів, а також недосконалістю методичної роботи з розвитку мовлення школярів щодо граматичних тем. Встановлення типових порушень вживання прикметників у мовленні учнів послугувало основою відбору дидактичного матеріалу, методичних прийомів розвитку мовлення школярів щодо вживання прикметників. За результатами виконання учнями діагностувальних завдань ми об'єднали учнів за чотирма групами: з високим, достатнім, середнім і низьким рівнями сформованості мовленнєвої та стилістичної компетентності, що представлено в таблиці 2.2.3:

Таблиця 2.2.3

Рівні сформованості мовленнєвої та стилістичної компетентності в учнів у процесі вивчення прикметника

Рівні сформованості мовленнєвої та стилістичної компетентності	Кількість учнів (у відсотках)
високий	10%
достатній	30%
середній	50%
низький	10%

Отже, результати контрольного зрізу знань та вмінь учнів дає підстави для висновку, що вивчення прикметника в школі потребує удосконалення. Шестикласники не враховують всіх особливостей засвоєння прикметника як частини мови. Це підтверджують результати діагностування за першим критерієм – уміння відрізнити морфологічну категорію від подібної. Учні не завжди могли охарактеризувати лексикоморфологічні особливості прикметника. Результати діагностування за другим критерієм – уміння узагальнити матеріал з морфології – засвідчили, що в учнів виникають труднощі щодо визначення морфологічних ознак прикметника та його стилістичної ролі. Результати виконання завдань за третім критерієм – уміння користуватися морфологічними знаннями в самостійних творчих роботах – засвідчили, що значна частина учнів припускається помилок щодо нормативного вживання прикметників, а також доречного їх використання для інформативності, точності, виразності мовлення. Констатувальний експеримент щодо визначення рівня сформованості мовленнєвої та стилістичної компетенції школярів засвідчив, що більшість учнів перебувають на середньому і низькому рівнях. Загальні результати констатувального зрізу такі: на високому рівні – 0% учнів, на достатньому – 30, на середньому – 50%, на низькому – 10 %. З метою підвищення ефективності процесу засвоєння лексикоморфологічних, синтаксичних, стилістичних ознак прикметника в школі потрібно вдосконалити методику вивчення морфології. Розробленню методичних рекомендацій щодо формування мовленнєвої та стилістичної компетенції учнів у процесі вивчення прикметника присвячено наступний розділ магістерської роботи.

2.3. Методичні рекомендації щодо вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах

Вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах є важливим аспектом граматики, оскільки прикметник не тільки виконує синтаксичні функції, а й відіграє значну роль у створенні стилістичного забарвлення мови.

Як і інші самостійні частини мови, прикметники мають зв'язки з іншими частинами мови, категорії рода, числа, відмінків та форм. У зв'язку з цим при вивченні цієї частини мови учні стикаються з труднощами та певними проблемами. Вивчення прикметників потребує використання методів, котрі активізують увагу, уяву, мислення учнів, їх самостійну пошукову діяльність, яка спрямована на реалізацію мовно-мовленнєвої компетентності в процесі оволодіння школярами цими темами [41, с.63].

Для того, щоб учні навчилися правильно використовувати прикметники у побудові речень та у своїх висловлюваннях, потрібно правильно побудувати системи вправ і завдань та в цілому урок, задля розвитку гармонійної мовної особистості. Адже вправа – це метод навчання, який передбачає цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій чи операцій з метою формування умінь і навичок [34, с.39].

За характером навчальної роботи у дидактиці виділили такі види вправ: графічні, письмові. Відповідно до навчальної мети розрізняють такі різновиди вправ: підготовчі, пробні (попереджувальні, коментовані, пояснювальні); тренувальні (за зразком, за інструкцією, за завданням без докладних вказівок); творчі [3, с.16]. В. Мельничайко пропонує поділити вправи з розвитку зв'язного мовлення на дві групи: вправи на спостереження; вправи, що потребують творчого

підходу до мовного матеріалу [4, с.183]. М. Пентилюк акцентує увагу на розмежуванні таких понять, як навчально-мовленнєві і комунікативні завдання, а також виокремлює з-поміж специфічних прийомів лінгвістичне й стилістичне експериментування, моделювання й конструювання [5, с.345]. При побудові системи вправ для вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах потрібно враховувати такі дидактичні вимоги:

- 1) вікові особливості учнів;
- 2) набувати знання з української мови та про прикметник зокрема, а також розвивати уміння і навички у зв'язку з усіма видами мовленнєвої діяльності;
- 3) інтегрувати з уроками української літератури;
- 4) активізувати мисленнєву діяльність (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, абстрагування, класифікація та ін.);
- 5) розвивати різні види пам'яті;
- 6) розвивати образно-мовленнєві (творчі) комунікативні навички;
- 7) розвивати навички самостійної роботи.

Вправи мають бути розташовані послідовно, і відповідати етапам засвоєння знань і формування мовленнєвих навичок. Система попередніх вправ і завдань має зорієнтувати вчителя на мисленнєво-мовленнєву діяльність учнів. Вони можуть реалізуватися в завданнях на побудову різного роду висловлювань, в основі яких лежить ситуативний прийом. Розглянемо кілька вправ з впровадженням ситуативного прийому.

1. Опиши предмет. Учням кажуть предмет, словосполучення або вислів (можна використовувати картки з зображеннями різних предметів) їх завдання описати його, використовуючи якнайбільше прикметників. Наприклад: Мама. Рідна, чарівна, ніжна, любляча, тендітна, щаслива, гарна, прекрасна, весела, щира. Та можна дати завдання, скласти речення про маму з використанням цих прикметників.

2. Продовж речення. Учитель починає речення, а учні повинні його закінчити, додавши прикметники. Наприклад:

Речення: "Сонце світить яскраво, а небо..."

Продовження: "небо блакитне та безхмарне".

Речення: "Сонце сьогодні ... надзвичайно тепле та яскраве"

3. Згрупуй прикметники. Дати учням список прикметників, і попросити їх розподілити їх на групи (якісні, відносні, присвійні).

Наприклад: "красивий", "материнський", "синій", "великий", "освітній", "холодний", "веселий", "бабусин", "шкільний", "дитячий"

Якісні: "красивий", "великий", "холодний", "веселий".

Відносні: "освітній", "шкільний", "дитячий"

Присвійні: "материнський", "бабусин"

4. Створи ситуацію. Учні отримують певну ситуацію і повинні описати її, використовуючи прикметники.

Наприклад:

Ситуація: "Весняний ранок в парку".

Опис: "В цей сонячний, теплий весняний ранок, парк був наповнений квітучими деревами та щасливими людьми".

5. Знайди прикметники у тексті

Дати учням короткий текст (можна витяг з художньої літератури) і попросити їх знайти всі прикметники, а потім обговорити їх значення.

Наприклад:

"В темному лісі з'явилася стара та таємнича хатинка".

Прикметники: "темному", "стара", "таємнича".

6. Заміни прикметники

Учні отримують речення з прикметниками, які потрібно змінити синонімами або антонімами.

Наприклад:

"Ця яскрава картина прикрашає кімнату".

Зміна: "Ця блискуча, осяйна картина прикрашає кімнату".

7. Використовуй прикметники у діалозі

Учні працюють в парах і складають короткий діалог, використовуючи прикметники.

Наприклад:

Учень 1: "Ти бачив новий фільм?"

Учень 2: "Так, він був дуже цікавий та захоплюючий!"

8. Створити рекламу

Учні мають створити коротку рекламу товару або послуги, використовуючи прикметники для підкреслення його переваг.

Наприклад: "Купуйте наш новий, якісний і стильний телефон, який зробить ваше життя легшим!"

Або об'єднати кілька завдань в одній вправі, наприклад

1) напишіть листа улюбленому співаку, . Прикметники яких груп за значенням ви використаєте? Доберіть їх.

2) Ви відвідали історичний гідропарк, де побачили роботизованих динозаврів. Поділіться враженнями зі своїми однокласниками. Використовуйте у своїй розповіді прикметники-синоніми.

3) Уявіть, що вас запросили на радіопередачу „Портрети видатних людей”. Про кого ви розкажете? Текст виступу запишіть. Використайте прикметники найвищого ступеня порівняння.

Такі завдання закріплюють знання учнів про функціонально-комунікативні можливості слова, сприяють активізації словника і формують уміння свідомо добирати словесні засоби, виховують увагу до слова.

Цілісне уявлення про прикметник як мовне явище формується через усвідомлення його основних ознак, ролі в мовленні, значення та функцій у різних стилях. Прикметник — це самостійна частина мови, яка має свої граматичні ознаки та виражає такі важливі властивості предметів, як якість, відношення, приналежність. Ця частина мови дуже різноманітна, адже прикметники мають свою структуру, способи творення та різні граматичні категорії, такі як рід, число, відмінок.

Прикметники визначають якість або ознаки предмета, уточнюючи його характеристики, відношення до інших об'єктів або приналежність комусь. Залежно від того, яку саме властивість предмета вони передають, прикметники поділяються на якісні, відносні та присвійні. У реченні прикметники найчастіше виконують функцію означення, проте інколи можуть бути іменними частинами присудка, уточнюючи основні характеристики предмета або суб'єкта дії.

Прикметник, як і інші частини мови, по-різному функціонує в різних стилях. У художньому стилі їх часто використовують для створення образів, передачі емоційного забарвлення та деталізації (наприклад, опис природи чи персонажів). У науковому стилі вони допомагають точно позначити властивості об'єкта, використовуючи терміни та специфічні ознаки, важливі для конкретної галузі (наприклад, молекулярна структура, теплові процеси). У діловому стилі - вживаються для підкреслення точності, чіткості й офіційності, часто в ролі характеристик документів, посадових обов'язків тощо. Він дозволяє зробити мовлення виразним і точним, створює різноманітність та багатство висловлювань. У процесі навчання мови учні повинні вчитися не лише вживати прикметники, а й правильно підбирати їх залежно від контексту, стилю мовлення та мети комунікації. Це сприяє розвитку мовленнєвої культури та розширенню словникового запасу.

Аналіз науково-методичної літератури дозволяє стверджувати, що особливо перспективним є звернення до функціонально-семантичного аспекту в процесі

вивчення морфології, тобто вивчення прикметника в аспекті його функціонування в процесі комунікації, виявлення та опису функціональних характеристик слів. Основним дидактичним засобом у навчанні української мови є текст, оскільки саме в тексті одиниці мови стають комунікативно значущими, виявляють свої ознаки та текстоутворювальні функції. Найважливішою умовою розвитку та вдосконалення мовлення школярів є раціональне використання системи вправ, спрямованої на подолання одностороннього граматичного підходу та активізацію граматичних форм і конструкцій, що вивчаються в мовленні [3, с.5].

Методична робота з розвитку мовлення учнів щодо вивчення прикметника повинна передбачати певну послідовність:

- а) спостереження за лексичним значенням прикметника, його граматичними формами та функціонуванням у мовленні;
- б) засвоєння значень категорій та форм прикметника;
- в) засвоєння властивостей прикметника (лексичних і граматичних);
- г) складання словосполучень та речень, визначення засобів синтаксичного зв'язку слів;
- д) використання граматичних форм і конструкцій у зв'язному мовленні.

На першому етапі засвоєння прикметника варто використовувати мовні вправи. Вони спрямовані на спостереження, аналіз готового матеріалу. Після цього учні можуть виконати умовно-мовленнєві вправи, завдяки яким учні розвинуть свою комунікацію. Це завдання на трансформацію, побудову необхідних форм. Третій етап – мовленнєві (комунікативні) вправи, які вимагають самостійного складання висловлювань на певну тему (творчі роботи). Мовні вправи - завдання на виділення досліджуваного явища з низки граматичних ознак. Учні мають виконати вправи на знаходження та виділення прикметників за граматичними ознаками, з'ясувати їх значення, морфологічні риси, синтаксичну роль. Наприклад:

Вправа 1. Прочитайте текст. Знайдіть і підкресліть усі прикметники. Для кожного прикметника визначте рід, число та відмінок.

Текст: На лісовій галявині з'явився невеликий, але чарівний будиночок. Він стояв посеред густого лісу, де росли високі та старі дерева. З віконечок будиночка виднілися яскраві червоні квіти.

Вправа 2. Записати прикметники у три колонки: 1) якісні, 2) відносні, 3) присвійні.

Зелений, олов'яний, весняний, Гаврилів, Оленин, Дмитриків, акуратний, охайний, дорогий, чоловічий, електричний, вовчий, Ольжин, науковий, низький, огидний, оливкове, гарний, Хомин.

Вправа 3. Прочитайте речення і підкресліть усі прикметники. Визначте їх рід, число та відмінок.

Речення:

1. Зимовий ліс стояв тихий і спокійний.
2. У саду зацвіли яскраві весняні квіти.
3. У просторій кімнаті панувала тепла атмосфера.
4. Сонячний промінь пробився крізь густі дерева.
5. Маленьке щеня побігло до свого затишного куточка.

Вправа 4. Заміни виділені прикметники у реченнях синонімами, щоб зберегти зміст, але змінити виразність.

Речення:

1. Вечір був *тихий і спокійний*.
2. На вершині гори відкрився *гарний* краєвид.
3. Це було *чудове* місце для відпочинку.
4. В саду цвіли *яскраві* квіти.
5. Настала *тепла* весна.

Вправа 5. Зміни форму прикметника

Перетворіть прикметники в реченнях, щоб вони відповідали іншому числу, родові або відмінку.

Речення:

1. Красива квітка розпустилася на галявині.
  - (Змініть прикметник на множину)
2. Зігрітий промінь сонця падає на землю.
  - (Змініть прикметник на жіночий рід)
3. Маленький хлопчик грався в пісочниці.
  - (Змініть прикметник на середній рід)

Вправа 6. Вставте пропущені прикметники у текст, щоб він став зрозумілішим і яскравішим. Придумайте слова, що описують об'єкти у тексті, і вставте їх у відповідні місця.

На галявині розцвіли __ квіти, а в повітрі витав __ запах. Поруч стояв __ ліс, і з-за дерев виглядало __ сонце. Це був __ день, який обіцяв бути __.

Вправа 7. Розподіліть прикметники на якісні, відносні та присвійні. Поясніть, до якого розряду належить кожен прикметник.

Список прикметників: бабусина, сонячний, високий, дружній, дерев'яний, мамин, гарний, зимовий, новий, смачний.

Передмовленнєві вправи наближають учнів до умовно реальної комунікації. Це завдання на трансформацію, побудову необхідних форм. Вони не є цілком комунікативними і, відповідно, не забезпечують справжньої комунікації, проте ці завдання сприяють формуванню стійкості та свідомості, оскільки вони передбачають багаторазове повторення граматичної чи лексичної форми відповідно до запропонованого змісту. В учнів відзначається більш глибоке розуміння певного мовного явища і, згодом, більш точне використання прикметників у комунікації.

Вправа 1. Асоціативний ланцюжок прикметників

Завдання: Учитель називає іменник (наприклад, "будинок", "сад", "річка"), а учні добирають прикметники, які найточніше описують його.

Приклад:

"Сад" — *зеленуватий, великий, квітучий, доглянутий.*

Вправа 2. Впізнай за описом

Завдання: Учні працюють у парах або групах. Один учень описує предмет за допомогою прикметників, не називаючи його, а інші повинні здогадатися, про що йдеться.

Приклад: "Соковитий, круглий, солодкий, червоний" — *яблуко.*

Вправа 3. Розфарбуй текст

Завдання: Учням дається невеликий текст без прикметників. Вони мають додати прикметники для яскравішого опису.

Приклад: Без прикметників: "Ліс стоїть, птахи співають, річка тече". З прикметниками: "Зелений ліс стоїть, співучі птахи весело співають, прозора річка швидесенько тече".

Вправа 4. Групування слів

Завдання: Учням пропонують набір слів, серед яких є і прикметники, і інші частини мови. Їм необхідно знайти та виписати тільки прикметники.

Приклад:

зелене, весело, блискучий, гуляти, глибокий, легко, довгий

Вправа 5. Трансформуй речення

Завдання: Учням пропонується речення з нейтральними прикметниками, які вони мають замінити на яскравіші.

Приклад: "Кіт сидів на високому дереві."

Може бути перетворено на: "Пухнастий кіт сидів на високому старому дереві."

Вправа 6. Прикметник-описка

Завдання: Дати текст, де прикметники не відповідають суті опису, і попросити учнів їх виправити.

Приклад:

"В саду стоїть маленький, синій дуб" (виправлення: "великий, зелений дуб").

Вправа 7. Знайди зайве

Завдання: Учням пропонується перелік слів (3-4 прикметники та одне слово іншої частини мови). Їм потрібно знайти "зайве" слово.

Приклад:

красивий, високий, зелений, швидко (зайве — швидко).

Вправа 8 «У пошуках загублених слів»

Користуючись довідкою, вставте пропущені прикметники у прислів'я. Поясніть, як ви розумієте ці перлини народної мудрості.

1. ... береза довше стоїть. 2. ... борщик, та ... горщик. 3. Не бійся ... ворога, а ... приятеля. 4. ... горобця на полові не здуриш. 5. Ти йому про діло, а він про козу ... . 6. У ... хазяїна і чоботи з ніг вкрадуть. 7. Личко ..., а розум .... 8. До ... небоги нема ... дороги. 9. Вночі всі коти ..., а всі корови .... 10. Біля ... дерева й ... горить.

Довідка: *сире, далекої, малий, сірі, мудрого, сухого, старого, скрипуча, ледачого, біленьке, дурного, добрий, маленький, любої, бурі, білу.*

Вправа 9

Випишіть із тексту прикметники, вкажіть їх рід, число та відмінок. Підкресліть прикметники як члени речення.

Олежик Дерихата був звичайним хлопчаком. Ну, може, тільки рудувате волосся, рум'яне личко, міцна статура, пружні ноги, якими твердо ступав по землі, та кругленьке черевце надавали йому особливих прикмет (С. Гридін).

Комунікативні вправи спрямовані на комплексне вдосконалення мовленнєвих навичок, необхідних для вільного й грамотного користування прикметниками в реальних мовленнєвих ситуаціях.

Учні вчаться доречно застосовувати прикметники для створення виразних і змістовних висловлювань. Це збагачує їхній словниковий запас і підвищує якість усних та письмових відповідей. Виконуючи вправи, де потрібно описувати предмети, ситуації чи персонажів, учні тренуються у створенні детальних і конкретних описів. Це розвиває здатність помічати різні аспекти та якості об'єктів навколишнього світу. Упорядковуючи речення та підбираючи прикметники, учні навчаються логічно пов'язувати частини висловлювання, підкреслювати основну думку чи ставлення до сказаного, роблячи повідомлення цілісним і зрозумілим. Завдяки використанню прикметників з емоційним забарвленням учні вчаться виражати своє ставлення до певних об'єктів, ситуацій або подій. Це розвиває емоційну виразність та індивідуальність мовлення. Учні закріплюють правила узгодження прикметників з іменниками у роді, числі та відмінку, що сприяє формуванню граматично правильного мовлення. Комунікативні вправи сприяють розвитку вміння обґрунтовувати свої думки, використовуючи відповідні прикметники, які підсилюють логіку аргументації та додають їй виразності.

1. Гра «Знайди опис»

- Учні отримують малюнки (можна обрати тварин, природу, речі побуту). Кожен учень описує свою картинку, використовуючи якомога більше прикметників.
- Інші учні мають вгадати, про що йдеться, за допомогою опису.

Мета: розширити словниковий запас та розвинути вміння описувати предмети за допомогою прикметників.

2. Складання характеристики персонажа

- Учням пропонується описати героя з улюбленого мультфільму або книги, використовуючи якнайбільше прикметників (наприклад, «сміливий», «доброчесний», «дотепний»).
- Після цього клас обговорює, чи вдалося створити повну характеристику, та доповнює її іншими прикметниками.

Мета: удосконалення навичок характеристики персонажів і використання прикметників для вираження різних якостей.

3. «Моя мрія»

- описати свою мрію або ідеальне місце для відпочинку, використовуючи прикметники. Наприклад, «затишний будинок», «чарівний ліс», «сонячний пляж».
- Діти обмінюються описами та намагаються вгадати, яка мрія належить кому.

Мета: розширення словникового запасу та вираження емоційного ставлення за допомогою прикметників.

4. Інтерв'ю «Моя улюблена страва»

- Кожен учень має скласти невелике інтерв'ю з однокласником про його улюблену страву, використовуючи прикметники для опису смаку, зовнішнього вигляду, запаху (наприклад, «соковитий», «апетитний», «золотистий»).
- Після цього учні представляють результати інтерв'ю перед класом.

Мета: розвиток умінь створювати мовленнєві висловлювання з використанням прикметників.

5. «Секретне повідомлення»

- Школярі отримують набір прикметників і мають скласти речення або короткий текст, в якому всі слова будуть використані. Наприклад, прикметники

«солодкий», «м'який», «величезний» можуть використовуватись у реченні «Величезний, м'який медовий торт виглядав неймовірно апетитно».

- обмінюються написаними текстами та намагаються знайти всі прикметники.

6. «Порівняй!»

- отримують завдання порівняти два предмети (наприклад, день і ніч, літо і зиму), використовуючи прикметники. Наприклад, «літній день – теплий і сонячний, а зимовий – холодний і засніжений».
- Клас обговорює порівняння, звертаючи увагу на вибір прикметників.

Ці вправи створюють можливості для інтерактивного вивчення прикметника, де учні активно вживають прикметники в комунікативних ситуаціях, тим самим покращуючи мовленнєві навички та розширюючи словниковий запас.

Під час вивчення теми «Прикметник» пропонуємо використовувати текст-опис оскільки саме в цьому типі мовлення особливо помітна роль прикметника в тексті. Завданням учителя на сучасному уроці є ознайомлення школярів із функцією, тобто роллю, граматичними формами в тексті, щоб під час створення власних текстів учні могли свідомо здійснити вибір граматичних форм, які допоможуть вирішити конкретне комунікативне завдання. У художньому тексті граматичні форми, окрім свого основного призначення – бути засобом комунікації, повідомлення, несуть додаткове навантаження, будучи художнім засобом зображення дійсності.

Потрібно систематично організовувати роботу з текстом, який зорієнтований на мовно-мовленнєвий аналіз:

Порівняння текстів-описів

Завдання: Прочитайте два тексти. Зверніть увагу на те, як описується той самий предмет або явище. Знайдіть і підкресліть прикметники в обох текстах. Потім дайте відповіді на питання.

Текст**1:**

Літній день у лісі був теплим і затишним. Високі дерева стояли велично, а яскраві квіти прикрашали галявини. Повітря було свіжим і наповнене ароматом сосен. Під ногами шелестів м'який, зелений мох.

Текст**2:**

Лісовий день наповнювався шумом та різкими звуками. Грубі, міцні дерева тяглися вгору, майже затуляючи небо. На галявинах було видно лише поодинокі рослини, а вологе повітря дихало прохолодою і тінню. Земля під ногами здавалася грубою та сирою.

Питання до порівняння:

Виділіть у кожному тексті прикметники.

Порівняйте атмосферу кожного тексту. Як автори передають різні відчуття? (Наприклад, у першому тексті ліс описаний як затишний, а в другому – як прохолодний і таємничий).

Які прикметники використовуються для опису дерев у першому і в другому текстах?

Як ці прикметники впливають на сприйняття лісу?

Опишіть загальне враження, яке залишає кожен текст. Який ліс ви б хотіли відвідати? Чому?

Напишіть власний опис лісу, використовуючи прикметники з обох текстів або додаючи свої.

Роль систематичних завдань, таких як порівняння текстів-описів, є багатогранною і допомагає учням глибше розуміти мову та ефективно використовувати її в усному і письмовому мовленні. Такі завдання розвивають мовне чуття – учні краще відчувають значення і стилістичне забарвлення прикметників, що допомагає уникати шаблонних і невідповідних слів; Формують навички аналізу та порівняння – під час виконання вправ учні вчаться виділяти головні ознаки тексту, порівнювати стиль і призначення різних мовних засобів, розуміти, як вони

створюють атмосферу і впливають на сприйняття тексту; Розвивають критичне мислення – систематичні завдання допомагають учням аналізувати, яким чином певний вибір слів змінює значення й емоційний відтінок висловлювання, сприяють формуванню більш критичного підходу до прочитаного; Покращують комунікативні навички – навчаючись передавати певні ідеї та емоції за допомогою відповідних мовних засобів, учні стають здатними до більш виразного спілкування; Сприяють творчому мисленню – вправи на опис, порівняння та власне висловлення стимулюють уяву та здатність знаходити різноманітні способи опису, розширюючи словниковий запас учнів.

Також на уроці української мови варто використовувати інтерактивні завдання та вправи на роботу в групах/парах. Розглянемо кілька цікавих вправ, які можна використовувати на різних етапах уроку в 6 класі.

1. Гра "Прикметникове лото"

- **Мета:** Закріпити знання про прикметники та їхні значення.
- **Матеріали:** Картки з прикметниками та відповідними іменниками (можна використовувати різні кольорові картки).
- **Процес:** Учні отримують картки з іменниками, а вчитель називає прикметники. Учні повинні знайти прикметник, що відповідає їхньому іменнику, і скласти з ними фразу.

2. "Словесний мікс"

- **Мета:** Розвивати креативність і вміння використовувати прикметники.
- **Процес:** Учні діляться на групи. Кожна група отримує набори прикметників та іменників (наприклад, "синій", "великий", "пташка", "дуб"). Завдання полягає в тому, щоб скласти якомога більше речень або описів, використовуючи дані слова. Групи представляють свої речення класу.

3. "Знайди прикметник"

- **Мета:** Визначення прикметників у тексті.

- **Матеріали:** Короткий текст (можна взяти з підручника або скласти самостійно).
- **Процес:** Учні отримують текст і працюють в парах. Їм потрібно обвести всі прикметники і визначити, до яких іменників вони відносяться. Потім група обговорює знайдені прикметники і їх значення.

4. "Прикметниковий колаж"

- **Мета:** Візуалізація прикметників через творчість.
- **Матеріали:** Журнали, ножиці, клей, великий аркуш паперу.
- **Процес:** Учні створюють колаж, використовуючи картинки, що ілюструють прикметники (наприклад, "високий", "зелений", "красивий"). Після завершення роботи кожна група презентує свій колаж, пояснюючи обрані прикметники.

5. "Емоційний мішок"

- **Мета:** Розвивати асоціативне мислення.
- **Матеріали:** Мішок або коробка, предмети (іграшки, речі).
- **Процес:** Учні по черзі витягують предмети з мішка і повинні описати їх за допомогою прикметників, не називаючи сам предмет. Інші учні вгадують, про що йдеться.

6. "Прикметниковий слоган"

- **Мета:** Створення рекламних слоганів.
- **Процес:** Учні працюють у групах і придумують слоган для рекламування якогось продукту (можна використати їжу, одяг, іграшки тощо), використовуючи якомога більше прикметників. Групи представляють свої слогани класу.

Ці інтерактивні вправи сприяють розвитку комунікативних навичок учнів, залучаючи їх до активного обговорення і творчої діяльності, а також дозволяють закріпити знання про прикметники в захоплюючій формі.

Вивчення прикметника як частини мови є невід'ємною складовою формування мовленнєвих навичок учнів. Прикметники не лише надають інформацію про ознаки предметів, але й збагачують мову, дозволяючи більш точно й образно передавати думки та емоції. Вони виконують важливу функцію в комунікації, адже здатні змінювати значення висловлювань і формувати загальне враження про текст.

Запровадження системних вправ на вивчення прикметників забезпечує всебічний підхід до їх освоєння. Регулярна практика дозволяє учням не лише зрозуміти морфологічні та синтаксичні особливості прикметників, а й оволодіти навичками їх активного використання у мовленні. Такі вправи, як порівняння текстів-описів, допомагають учням аналізувати різні стилі, формувати критичне мислення та розвивати мовне чуття.

В цілому, систематичне вивчення прикметника через практичні завдання і вправи сприяє розвитку не лише граматичних, але й комунікативних навичок, що є важливими для успішного спілкування в усіх сферах життя. Тому інтеграція різноманітних завдань на основі прикметників у навчальний процес має бути пріоритетом для вчителів, адже це створює міцну основу для подальшого вивчення української мови та літератури.

ВИСНОВКИ

Вивчення й аналіз науково-методичної літератури, нормативних державних документів про освіту в Україні, концептуальних засад Державного стандарту базової і повної загальної освіти, сучасних тенденцій Нової української школи, результати експерименту з учасниками освітнього процесу, представлені в магістерському дослідженні, дозволили обґрунтувати необхідність здійснення функціонально-стилістичного підходу під час вивчення прикметника. Актуальність цієї роботи зумовлена необхідністю зміни до підходів щодо формування мовно-мовленнєвої компетентності учнів у середній школі, мотивування здобувачів освіти до вивчення української мови, застосовувати набуті знання відповідно до комунікативних потреб.

У магістерській роботі проаналізовано досягнення науковців у галузі функціонального підходу до навчання, уточнено й конкретизовано поняття «прикметник» у контексті дослідження, висвітлено роль і місце прикметника у системі мовної освіти в середній школі, зроблено огляд навчальних модельних програм і підручників стосовно вивчення теми «Прикметник», проаналізовано рівень сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів у процесі вивчення прикметника, визначено критерії й показники використання учнями прикметників відповідно до ситуації спілкування, розуміння і продукування текстів різних типів і стилів.

Окреслено стан і шляхи розвитку мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів середньої школи, розроблено систему вправ для роботи з учнями під час вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах.

Відповідно до першого завдання нашого дослідження було охарактеризовано лінгвістичний статус, семантико-функціональні особливості прикметника як частини мови. Ми виявили, що прикметник в сучасній морфологічній системі української мови – це повнозначна частина мови, що виражає ознаку предмета або його приналежність, змінюється за родами, числами, відмінками, виконує в реченні переважно функцію означення, рідше - присудка. За лексичним значенням, морфологічними ознаками й словотвірними особливостями прикметники поділяються на якісні, відносні та присвійні. Основні граматичні ознаки якісних прикметників, що відрізняють їх від присвійних і відносних – здатність мати форми ступенів порівняння та утворювати синонімічні й антонімічні пари. За характером морфемного складу виділяються повні та короткі прикметники в залежності від типу закінчень, що зумовлює їх використання в певних стилях. Частина прикметників у процесі мовлення може набувати ознак іменника і виражати предметність. Водночас, прикметники поповнюються іншими частинами мови (зокрема дієприкметниками) внаслідок ад'єктивації.

На виконання другого завдання дослідження було з'ясовано основні властивості прикметників у текстах різних стилів, розглянуто взаємодію системи мовної семантизації прикметників, що дає змогу встановити зв'язок між значенням слова і позначуваним явищем, лексичну сполучуваність, умови функціонування в мовленні.

Відповідно до третього завдання магістерської роботи було з'ясовано й узагальнено психолого-педагогічні особливості вивчення прикметника на функціонально-стилістичних засадах. Уважаємо, що головною умовою забезпечення засвоєння прикметника учнями середньої школи цієї частини мови буде вивчення

цієї частини мови в сукупності її лексико-граматичних та функціонально-стилістичних властивостей.

У ході виконання наступного завдання було проаналізовано зміст навчальних модульних програм, на основі одної з яких учителі складають навчальні програми, та три з шести підручників, рекомендованих Міністерством освіти і науки для використання в освітньому процесі. Було з'ясовано, що чинні модельні програми та підручники містять матеріал, спрямований на вивчення прикметника, проте робота над прикметниками як одного найважливіших засобів увиразнення мовлення представлена недостатньо. Бракує вправ, орієнтованих на усвідомлення значеннєвих відтінків синонімічного ряду прикметників, стилістичного навантаження прикметників, засвоєння їх описових і виражальних функцій, розуміння значення цієї частини мови в окремих текстах і в процесі комунікації, вміння визначати й порівнювати роль прикметників у текстах різних стилів.

Результати анкетування педагогічних працівників та констатувальний зріз знань учнів 6 класу Чайкинського навчально-виховного комплексу Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області, засвідчили наявність проблеми засвоєння здобувачами освіти прикметника як одиниці морфології та засобу образності мовлення. 60% учнів мають низький рівень сформованості мовленнєво-стилістичних компетенцій. Вони не вміють сприймати й аналізувати зображувально-виражальні особливості зв'язного висловлювання, відчувають труднощі у процесі написання творчих робіт. Якісний і кількісний аналіз учительських анкет та діагностувальних робіт учнів дав підстави для висновку про методичну доцільність використання на уроках функціонально-стилістичного підходу до вивчення прикметника, що сприятиме засвоєнню учнями не тільки його морфологічних ознак, правописних норм, а й виражальних можливостей цієї частини мови.

Такий підхід передбачає, що основним дидактичним засобом у навчанні української мови є текст, оскільки саме в тексті одиниці мови стають комунікативно значущими, виявляють свої стильові ознаки та текстоутворювальні функції.

Найважливішою умовою розвитку та вдосконалення мовленнєвої та стилістичної компетенції школярів є раціональне використання системи вправ, спрямованої на подолання одностороннього граматичного підходу та активізацію граматичних форм і конструкцій, що вивчаються в мовленні. На першому етапі засвоєння прикметника як частини мови запропоновано систему вправ, спрямованих на спостереження, аналіз готового матеріалу. На другому етапі учні виконують передмовленнєві вправи, що наближають учнів до умовно реальної комунікації. Це завдання на трансформацію, побудову необхідних форм. На третьому етапі – мовленнєві вправи, які вимагають самостійного складання зв'язних висловлювань відповідно до ситуації спілкування.

Вважаємо за необхідне зазначити, що проведене дослідження лише частково показує шляхи розв'язання проблеми й зумовлює подальше її вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. М., Тищенко З. Р. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, 2023. 226с.
2. Барань Є.Б. Короткий термінологічний словник з морфології української мови. Берегове, 2010. 32 с.
3. Баранник Н.О. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення граматики — запорука розвитку мовленнєвих умінь студентів. 2012. с. 4-30.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
5. Безпояско О. К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: підручник для студ. філол. фак-тів вузів. Київ : Либідь. 1993. 336 с.
6. Бих І. Мовно-мовленнєвий розвиток учнів початкових класів як необхідна умова успішного навчання / І. Бих // Магістр. – 2005. – Вип.1. – с. 95–98.
7. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські

- перспективи (Бібліотека з освітньої політики). Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с. с. 47—52.
8. Біляєв О.М. Зміст уроку мови. Українська мова і література у школі, 2003. №4. с. 2—7.
  9. Божко О.П. Текстотвірні вміння й навички як основа формування текстотвірної компетентності учнів. Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Миколаїв, 2016. с. 1—4.
  10. Вдовенко Л. Самостійні частини мови. Синтаксична роль їх. Дивослово. 2003. №4. с.62.
  11. Вихованець І., Городенська К. Теоретична граматики української мови : академ. граматики укр. мови. Київ : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. 400 с.
  12. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови ; відп. ред. К.Г. Городенська / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
  13. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.
  14. Відкриття світу морфології. URL: <https://reporter.zp.ua/shho-znachyt-morfologiya.html>
  15. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, 2023. 258с.
  16. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади створення підручників з української мови для профільної школи. Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна, 2010. Вип. 50. с. 73—79.
  17. Горпинич В.О. Морфологія української мови : підруч. для студентів вищих навч. закл. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с

18. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів країни від 30 вересня 2020 р. № 898 , с.2
19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2024)
20. Донченко Т. Уроки мови мають стати уроками словесності. // Дивослово. – К.: Вид-во «Логос», 1995. – № 4. – с. 36-38.
21. Дружененко Р.С. Перспективи актуалізації комунікативно-прагматичної основи навчання української мови. Українська мова і література в школах України. Київ, 2014. №1. с. 15—18
22. Заболотний О. В., Заболотний В. В «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, 2023. 87 с.
23. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Донецьк: Дон НУ, 1996. 437с.
24. Закону України «Про повну загальну середню освіту»ст. 1, п. 7,8) Навальна програма для 5-9 класів. URL: <https://mon.gov.ua/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-kl>
25. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу / Н. Л. Іваницька. – К.: Вища шк., 1989. 63 с.
26. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
27. Костишин Н. Прикметник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки / Н.Костишин // Українська мова та література. – 2005. – №36. с. 17–18.
28. Костів Оксана, Сколоздра-Шепітко Олеся “Методика викладання української мови” Навч. посіб., 2018. с.37
29. Костюк Г.С. Вікова психологія. Київ : Радянська школа, 1976. 270 с. 49.
30. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

31. Кузьмінський А.І. Омеляненко В.Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях
URL:http://libfree.com/125860619-pedagogikapedagogika_u_zapitannayah_i_vidpovidyah__k_uzminskiy_ai.html
32. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – Канада : Торонто, 2001. 342 с.
33. Кухарчук І.О. “Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксу у мовній освіті вчителів української мови та літератури”, 2006. с.5
34. Кучерук О. А. Шляхи формування мовленнєвої компетентності: психолінгвістичний підхід до навчання рідної мови. Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький, 2007. с.37 – 41.
35. Кучерук О.А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика : монографія. Житомир : вид-во ЖДУ імені І.Я. Франка, 2011. 420 с.
36. Літвінова І. М «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, 2023. 289с.
37. Ломизов А.Ф. Навчання пунктуації в середній школі: Проблеми методики / Под ред. А.В. Текучева. – М., 1975. с. 175-210.
38. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; заред. Л.І. Мацько. –К. : Вишашк., 2003.– 462 с.
39. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (Методика і технологія навчання) / М.М. Наумчук – Тернопіль: стон, 2002. – 352 с.
40. Одайник С. Ф. Формування мовленнєвих навичок учнів основної школи на уроках російської мови у процесі вивчення простого речення (у школах з українською мовою навчання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С. Ф. Одайник. – К., 2007. – 20 с.

41. Омельчук С.А. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу. Теорія і практика : Монографія. Київ : Генеза, 2014.— 368 с. 63.
42. Онатій А. В., Ткачук Т. П. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. 2023. 291с.
43. Онкович Г.В. Український рік у прикметах та прикметниках / Г.В. Онкович, Г.А. Барабаш, А. Д. Онкович // Українська мова і література в школі. – 2000. – №4. с. 17–20.
44. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с. 64.
45. Пентиліук М.І. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с. 65.
46. Пентиліук М.І., Караман С.О., Караман О.В., Горошкіна О.М., Бакум З.М., Барахтян М.М., Гайдаєнко І.В., Галетова А.Г., Коршун Т.В., Нікітіна А.В., Окуневич Т.Г., Решетилова О.М. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с. 66.
47. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (теоретичний аспект) : навч. посіб. / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995. 240 с.
48. Плющ М. Я. Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти): навч. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 92 с. 67.
49. Пометун О.І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. Рідна школа, 2005. №1. с. 65—69.
50. Семенов О. М., Калинич О. В., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. «Українська мова» підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, 2023, с.306.

51. Слободян О.М. Прикметник. Цикл уроків за темами початкового етапу вивчення / О. М. Слободян // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – №29. – с. 5–8.
52. Стефанів Н. Виразальні можливості відносних прикметників на матеріалі сучасної дитячої прози / Н. Стефанів // Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – Вип. №6. с. 17–18.
53. Уроки розвитку зв'язного мовлення в початкових класах: методичні рекомендації для вчителів початкових класів і студентів вузів / укл. А.П. Каніщенко, О.В. Ночвінова. – К.: ІСДО, 1995. 128 с.
54. Федоренко В, Скуратівський Л. Методичні рекомендації щодо вивчення української (рідної) мови у 2006-2007 навчальному році//Дивослово. - 2006.- №8. - с. 29-40.
55. Шаган Н. Розвиток зв'язного мовлення на уроках рідної мови / Н. Шаган // Початкова школа. – 2013. – №14. – с. 12–13.
56. Шандрівська Г. Контрольні роботи з української мови у початкових класах / Г. Шандрівська. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 48 с.
57. Шелехова Г. Т. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи // Укл. Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф, за ред. Л. В. Скуратівського. – Київ–Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.
58. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

ДОДАТОК А

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

для виявлення рівня сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів на уроках української мови у процесі вивчення прикметника

Шановні колеги, просимо взяти участь в опитуванні з метою виявлення рівня сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів на уроках української мови у процесі вивчення прикметника

Відповіді на питання анкети будуть проаналізованими, а їхні результати подано в узагальненому вигляді.

1. Розкрийте сутність понять «мовленнєва компетенція», «стилістична компетенція», «функціонально-стилістичний підхід»

---

2. Як ви оцінюєте рівень мовленнєвої компетенції учнів?

---

3. Як ви оцінюєте рівень стилістичної компетенції учнів?

---

4. Які мовленнєві помилки під час вивчення прикметника найчастіше трапляються в мовленні учнів?

---

5. Які, на Вашу думку, основні причини зниження мовленнєвої компетенції учнів?

---

6. Які форми і методи використовуєте з метою формування мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів?

---

7. Чи достатньо представлено в чинних підручниках з української мови вправ і завдань з теми «Прикметник» з метою мовленнєвої та стилістичної компетенції у школярів?

---

8. Які основні шляхи формування мовно-мовленнєвої та стилістичної компетенції в учнів?

Вдячні за співпрацю та отримані відповіді анкети!

ДОДАТОК Б

ЗАВДАННЯ

для виявлення рівня сформованості мовленнєвих та стилістичних компетенцій учнів 6 класу у процесі вивчення прикметника

Завдання 1. *Які лексико-морфологічні та синтаксичні ознаки відрізняють прикметники від інших частин мови? Яка роль прикметників у мовленні?*

Завдання 2. *Запиши текст, доповнюючи його словами, які, на твою думку, найбільш доречні.*

Нещодавно ... ліс мінився ... барвами, а сьогодні він ... . Лише ... дуби зберегли ... вбрання.

Ноги глибоко утопають в ... листі, яке ... ковдрою лягло на ... землю. Незабаром настануть ... морози. Засяє тоді ... ліс на ... сонці ... діамантами.

- Слова якої частини мови, на твою думку, пропущено? Чому?
- Яку роль відіграють прикметники в тексті?
- Запиши удосконалений текст. Визнач рід, число, відмінок прикметників.
- Визнач синтаксичну роль прикметників у реченнях першого абзацу.

Завдання 3. *Прочитай текст. випиши прикметники у три колонки: якісні, відносні, присвійні.*

Хлібне батьківське поле за поліським селом розляглося. Сіячеве дихання воно чує щодня. Як були колоски молодими, то дивилися в небо, у простір. Все здавалось прекрасним і простим: вітер, хвилі і сонце над ними. В кімнаті свіжий хліб запах... І я вже у херсонським краю, у безмежних опинивсь степах.

- Склади з прикметником **батьківське** 2 речення, щоб в одному він був відносним, а в другому присвійним.
- Які хиби в тексті ти помітив / помітила? Як їх можна усунути?

Завдання 4. Прочитай речення. Знайди ті, у яких форми прикметників є недоречними. Запиши ці речення, змінивши форму прикметників. Поясни свій вибір.

У чистім полі біл камінь лежить, ой на тім каменю сиз орел сидить. (Нар. творч.) В українських лісах росте красуня-царівна із золотими кучерями — лілія лісова. Побачити її можна у листяних і мішаних лісах. У неї є корінь, який називають цибулиною. Довгеє соковитеє стебло. Широкії зеленії листочки. Квіти лілії рожевії. Лілія лісова – рідкісна рослина. Вона занесена до Червоної книги України (З підручника). Як увійшов королевич у нову світлицю, то запитав свою милу на її лавиці: “Очі мої каренькії, чом не глянете? Уста мої сахарнії, чом не мовите? Ручки мої паперовії, чом не робите? Ніжки мої біленькії, чом не ходите?” Як будеш годен, то не будеш голоден. (Нар. творч.) Нічко лукавая, нічко цікавая, нащо людей чарувать? (О. Романова.) Ніч яка місячна, зоряна, ясная, видно, хоч голки збирай. (М.Старицький). Спадає з клена зелен лист вечірньою годиною і солов’їний тихий свист гуляє над долиною. (А.Малишко)

Завдання 5. Запиши подані словосполучення, знімаючи риску і вставляючи, де треба, пропущені букви.

М’яз..ва напруга, леген..ва вена, гвинт..вий прес, силіці..ва мікросхема, плеч..вий та вінц..вий суглоби, тигр..ва акула, багато/ківш..вий екскаватор, поплавец..вий датчик, корен..ва система рослини, не/сприятл...ві умови, не/гладенькі, а шершаві долоні,

не/наголош..ний голосний, не/перехідне дієслово, не/вдячний хлопчисько, довго/тривалий період, істор...ко/культурн..ий екскурс.

- Якому стилю властиві такі сполучення слів? Чи наявні серед них такі, що не притаманні цьому стилю мовлення? Обґрунтуй свою думку

Завдання 6. *Опиши, який вигляд має ліс (річка або поле) в сонячний день та в хмарну погоду. Використай та виділи форми ступенів порівняння якісних прикметників. Запиши їх назву над прикметниками*